

En ze leefden nog lang en gelukkig...

Uitgeverij De Bonte Was, Nieuwe Herengracht 95, Amsterdam

Aan dit boek hebben meegewerkt:

Adri Abbestee
Anneke van Baalen
Annemarie Behrens
Els Blok
Corrie van Dijk
Marijke Ekelschot
Rita Hendriks
Everdine Iemhoff
Akke van der Meer
Anja Meulenbelt
Pamela Pattynama
Katja Rotte
Marjan Sax
Liesbeth van der Sluis
Ina Tholen
Mariken Troostheide
Evelien de Vries Robbé
Liesbeth van der Waals

Uit de 'Vrouwenkrant' zijn overgenomen de artikelen op de bladzijden 6, 8, 11, 13, 15, 16, 19, 22, 32, 33, 35, 35, 42, 44

© copyright 1974, De Bonte Was, Amsterdam

En ze leefden nog lang en gelukkig... Zo eindigen alle sprookjes. Maar de vrouwen, die met elkaar dit boekje hebben gemaakt, schrijven over wat er wérkelijk gebeurt.

Het sprookje van het leven beïnvloedt het leven van alle vrouwen, want het is ons allemaal van kind af als toekomstideaal voor ogen gehouden en we zijn allemaal opgevoed om aan de eisen die het huwelijk stelt te voldoen: je moet een aantrekkelijke en zorgzame echtgenote zijn, een goede huisvrouw en een liefhebbende moeder. Sommige vrouwen willen niet zo worden. Zij willen niet trouwen en proberen in hun eentje onafhankelijk te worden. Maar ook zij botsen steeds op het huwelijksideaal, want als ze daaraan niet beantwoorden worden ze als krenge, trutten, lesbiennes of oude vrijsters beschouwd en behandeld.

Dit boekje gaat over de sprookjes en de werkelijkheid zoals wij die hebben ervaren. De stukken erin zijn geschreven door getrouwde en ongetrouwde vrouwen, nog niet getrouwde vrouwen, gescheiden vrouwen en bewust niet getrouwde vrouwen. Onze leeftijden lopen uiteen van even in de twintig tot even in de zestig. Er zijn wel en niet werkende vrouwen bij. Onze ervaringen en ideeën zijn verschillend, ons onderwerp is hetzelfde: de vrouw, hoe ze leeft en waarom ze zo leeft.

Hoe we ertoe gekomen zijn dat op te schrijven en ook nog in een boekje uit te geven heeft een voorgeschiedenis. Een jaar of drie geleden begonnen vrouwen in groepjes bij elkaar te komen om erover te praten wat het vrouw-zijn nu eigenlijk betekent. In deze 'praatgroepen' hebben we ervaringen uitgewisseld en naar overeenkomsten en verschillen daarin gezocht. We hebben daarbij ontdekt dat onze ervaringen veel minder persoonlijk waren dan we dachten. Wie zich schuldig voelde omdat ze bang was in haar taak tekort te schieten, merkte dat anderen dat precies zo voelden, wie boos of

ontevreden was merkte dat ze niet de enige was. Sommige vrouwen die andere vrouwen altijd als concurrenten hadden beschouwd, konkurrent op het gebied wie het meest bij een man in de smaak valt, ontdekten dat vrouwen aardig zijn, dat je emotioneel contact met vrouwen kunt hebben. Juist omdat er in een praatgroep geen mannen zijn konden ze die ontdekking doen, want ze hoefden niet meer in de smaak te vallen, konden helemaal eerlijk en onopgesmukt zijn. We ontdekten dat vrouwen mensen zijn met een eigen persoonlijkheid en eigen behoeften en wensen die ze in het dagelijks leven vaak zorgvuldig verbergen. We ontdekten dat je met vrouwen meer gemeenschappelijk hebt dan met mannen, dat je met vrouwen meer jezelf kunt zijn. Eindelijk konden we met elkaar praten en nadenken over het huwelijksideaal en het huwelijk-zoals-het-is, over de ideale vrouwen over hoe je daar zelf in de verste verte niet op lijkt. Waarom is de ideale vrouw zo en niet anders? Waar komen de eisen waaraan de ideale vrouw moet voldoen vandaan? Wat leveren ze ons op? Wat zijn de voor- en nadelen voor ons vrouwen zelf? Uit onze ervaringen bleek dat die eisen niet in ons voordeel werkten, dat we heel andere eisen aan ons gesteld zouden willen zien en dat, als we niet aan de bestaande eisen voldoen, we een trut, kreng enz. gevonden worden. Daarom vinden we dat vrouwen onderdrukt zijn. Onze inspanningen, onze gevoelens worden gebruikt voor anderen, niet voor onszelf. Vanuit deze ontdekkingen hebben veel vrouwen iets opgeschreven over zichzelf, om wat ze ontdekt hadden voor meer vrouwen herkenbaar te maken dan alleen voor die van hun praatgroep. Eerst hebben we met elkaar een keer of tien een 'Vrouwenkrant' gemaakt, nu het eerste boekje, waarin veel stukken staan die al in de 'Vrouwenkrant' zijn verschenen.

In dit boekje staat het huwelijk centraal, de verwachtingen ervoor, de teleurstellingen erna. Uit de ervaringen blijkt wel dat allerlei andere dingen te maken hebben met onze relatie met mannen en onze positie als getrouwde of ongetrouwde vrouw. We kunnen dat niet allemaal in een boekje uitwerken, daarom komen er nog meer. We zullen ook dagen gaan organiseren waarop vrouwen over bepaalde onderwerpen met elkaar kunnen komen praten. Want we denken dat alle levensproblemen opnieuw moeten worden bekeken vanuit het standpunt van vrouwen en dat iedere vrouw daaraan kan bijdragen om vanuit haar persoonlijke ervaringen het inzicht, van anderen te vergroten. Wij bieden onze ervaringen en verklaringen aan en hopen dat wij weer door anderen verhelderd en gesteund zullen worden.

Alle reacties zijn welkom!

(toevoeging M.E. in 2005: Hierna is de tekstopmaak – oorspronkelijk binnen het formaat half folio – 'aangepast' aan het A-4-formaat. Wat blijft is dat de zgn. ervaringsstukken breder zijn dan de zgn. theoriestukken. Ook zijn de meeste illustraties overgenomen.)

Uiterlijk

We beginnen met de buitenkant. Iedere vrouw heeft een buitenkant en soms lijkt het wel of dat dat het enige is wat ze heeft. We hebben vrijwel allemaal als meisje gehoopt dat we heel mooi zouden worden. Het ideale beeld dat we daarbij voor ogen zagen was vaag, maar het zag er in elk geval heel anders uit dan zoals je jezelf in de spiegel zag; het had heel ander haar, een andere neus, andere benen.

Het kost veel moeite je erbij neer te leggen dat je nooit zo zult worden en nog meer moeite om dan, vanuit het gevoel van je 'mislukking' als begeerlijke vrouw, niet overdreven lief en zacht te gaan doen, te glimlachen en te kronkelen (of, als reactie, je juist heel stoer en onverschillig te gedragen). Vrouwen beschrijven hierna hoe die ontwikkeling bij hen gegaan is. Dat is een hoopgevend verhaal, want het blijkt mogelijk op te houden met je zorgen te maken over je uiterlijk – en misschien word je daarvan wel mooier op de koop toe, al vind je dat dan niet meer belangrijk.

Pas tamelijk laat werd me het verschil tussen jongen of meisje zijn opgedrongen. Op de leeftijd dat kinderen een grote nieuwsgierigheid hebben naar alles wat beweegt, wilde ik met meccano spelen.

Toen werd me zonder omwegen duidelijk gemaakt dat meisjes niet met meccano spelen, 'dat is jongenswerk, ga jij maar meisjesspelletjes doen'. Ook toen ik vroeg of ik de krant mocht lezen, wat de jongens van mijn leeftijd wel mochten, werd dat afgedaan met 'dat interesseert je niet'. Opgevoed met voornamelijk jongens, die me plaagden om m'n lange armen en benen, wist ik lange tijd zeker dat ik de

lelijkste op aarde was. Ik deed niets aan m'n uiterlijk, wel stond ik uren in de spiegel te kijken, om te zien wat m'n voordeligste kant zou zijn, links of rechts. Ik trok m'n lip in, kreëerde een wipneus door m'n neus op te duwen, maakte kuiltjes in m'n wangen tot ik haast kaakkramp kreeg, alles naar model van de favoriete filmster. De opmerking dat m'n ogen op die van Elisabeth Taylor leken, was m'n enige hoop. Foto's werden bestudeerd om de juiste oogopslag en vorm van wenkbrauw te bestuderen. De mishandeling van mijn wenkbrauwen, het zogenaamde epilieren, begon een dagelijkse bron van zorgen te worden. Verder had ik veel make-up, maar niet de feeling of fantasie die op de juiste manier te gebruiken.

Ik benijdde en verafschuwde meisjes, die dat wel konden en als echte dames op school kwamen. Ik bleef de gaten-in-benen, struikelende, rare clown, een rol die, toen ik de lachers eenmaal op mijn hand had, met veel succes m'n vreselijke verlegenheid en complexen over m'n uiterlijk moest verbergen.

M'n verborgen creativiteit was zo onderdrukt door de rol die ik moest spelen, dat ik de smaak van mijn enige pleegbroer, die wel een zogenaamd vrouwelijk gevoel voor kleur had en kettingen maakte, niet kon akseptereren. Ik herinner me dat hij me een blouse en rok van verschillende kleuren wilde laten aantrekken, waarvan ik dacht er mee voor gek te lopen, bang om op te vallen.

M'n pleegmoeder was te beroerd om me voorlichting te geven, zodat, toen ik voor het eerst menstrueerde, ik met het menstruatieschaamrood op m'n kaken stiekem met doeken zat te prutsen, me afvragend of niet iedereen kon merken dat ik ongesteld was. Ik voelde me onrein in de zin van de bijbel, waardoor ik iedere maand onzeker was en me het liefst nergens vertoonde.

Een meisje, dat uit Indonesië kwam en zich niet zo druk maakte over maandverband, werd als een vies stuk vuil behandeld, vooral toen bleek dat ze ook geen beha droeg. Van gymnastiek herinner ik me hoe preuts de meeste meisjes waren wanneer ze hun kleren uit moesten doen, en dat waren er nog al wat in die tijd: beha (nodig of niet, het was een statussymbool dat je opgedrongen was), onderhemd, onderjurk, onderbroek en dan de bovenkleding. De hoeveelheid

kant aan de onderjurken stond in verband met de 'femme fatale'-kwaliteiten', die een meisje zichzelf toebedeelde; ze maakte zich alvast mooi voor de man in de slaapkamer, oefende om een verleidingsobjekt te zijn en al zeiden een heleboel meisjes dat ze het zelf zo mooi vonden, het was erg onhandig onder truitjes.

Na schooltijd probeerde ik het gangbare zachtheidsideaalmeisje te worden. Ik was niet geliefd omdat ik te veel praatte en meisjes moesten hun mond houden. Ik liet m'n haar ontkrullen om het zijde-zachte shampokopje te krijgen, oefende in de spiegel met flauw glimlachje - niet uitbundig lachen, want ik had gezien dat ik dan erg lelijk was (op foto's). Op straat: God meid, kijk niet zo boos, terwijl je in een beste stemming verkeerde.

Metabetica lezen van ene prof. van den Berg, die praat over het geslachtsdeel van de vrouw als: het kleine niets. Je wordt woedend, je bent tot in het diepst van je ziel vernederd, maar je hebt nog geen manieren om er tegen in te gaan. Later ontdekken, dat diezelfde man (natuurlijk) ook de negers minder intelligent dan de blanken vindt.

Mannen afschrikken door ze duidelijk te laten merken, dat je ze leuk vindt; daarna jezelf corrigeren en in de passieve verleidstersrol terugvallen: hoe zie ik er uit in plaats van wie ben ik, wordt weer belangrijk.

Toen ik naar mijn idee voldoende geëmancipeerd was, ondanks alle "aanbiedingen" niet getrouwd was, het niet-uit-mijn-gedachten-zijn van mijn uiterlijk verdwenen was en ik mijn ongelukkig-zijn en onvoldaanheid niet meer vertaalde in kleren kopen om zo m'n zelfverzekerdheid op te vijzelen, toen kwam de gedachte bij me op om m'n uiterlijk en al de daarbij behorende onafhankelijkheidstrekjes te gebruiken om bepaalde dingen gedaan te krijgen, vooral op terreinen die uitsluitend door mannen worden beheerst. Zo krijgen politieagenten, douane-beambten, rechters, politici en andere gezagsdragers waar ze om vragen, alle laden worden opengetrokken: een vriendelijk enigszins hulpeloos, maar wel allercharmantst meisje dat graag doet wat ze willen om zo de indruk bij hen te verstevigen dat je als vrouw totaal niet serieus te nemen bent, maar wel beschermd moet worden. Op dat moment sla je toe: bonnen worden verscheurd, tonnen hasj en subversieve materialen worden de grens overgesmokkeld en waardevolle informatie wordt uit stomme politici geperst.

Als je vrouw bent, speelt je uiterlijk een enorme rol, door je hele leven heen. Van heel jong af wordt je al geleerd hoe je je op 't voordeligst moet vertonen. Haren netjes (liefst met krulletjes, al naar gelang de mode), rokjes netjes, vooral keurig over je onderbroek heen. Niet alleen je kleren bepalen je uiterlijk, maar ook je mimiek, je gebaren, bewegingen, je manier van lachen en vooral van glimlachen.

Niet dat het je zo bewust wordt aangeleerd, maar kleine kinderen zijn goede imitatrices. Wanneer een meisje een koket (bahh) beweginkje maakt, hoeft er maar een kleine aanmoediging achteraan te komen, zo van 'kijk ter dochter' of, 'och gut wat schattig', en ze is lekker op weg om een ingesloten geheel te worden: als ik zus of- zo doe, vinden ze me lief of leuk of aardig. Die uiterlijke gedragingen worden steeds maar belangrijker en belangrijker. En o jee, als je door echte innerlijke gevoelens uit je rol (want dat is het inmiddels al geworden) valt. Wanneer je boos bent en je wilt dat wel eens lekker uitschreeuwen, dan staat dat toch niet voor zo'n schattig meisje. Wegduwen die hap. 't Enige wat overblijft is dan een machteloos huilen, wat iedereen dan ook weer aksepteert, want meisjes zijn zo emotioneel. Zoals bij iedere rol, die gespeeld wordt, is het uiterlijk (wat is het eigenlijk meer??) van groot belang. Alle typische vrouwelijke aspecten worden steeds meer aangedikt.

Als kind ben je natuurlijk nooit helemaal vrouwen je zit dan ook vol ongeduld te wachten op het moment dat dat voltooid is . Wanneer gaan die borsten nu eens opzwellen. Een beetje duwen en knijpen en als het even kan een opgevolde beha van je zusje (of van het vriendinnetje van je zusje, dan is de kans ook kleiner dat je verraden wordt). Wanneer je dan eenmaal zo ver bent dat zich iets laat onderscheiden, komt de zorg weer, dat ze te klein blijven

of te groot worden. Hetzelfde proces heb je met je andere lichaamsdelen. Je benen zijn te dik of te mager, te lang of te kort. Je billen zijn te groot, te klein, te uitgezakt, te rond of te hoekig.

Wat je ook doet, hoe je ook bezig bent, nooit en nooit bereik je dat 'ideaalbeeld'. Dat kan ook niet, want het bestaat gewoon niet.

Hoe komt het toch dat ons uiterlijk zo verschrikkelijk belangrijk is? Is het omdat ons uiterlijk ons verkoopmiddel is geworden?

Veel vrouwen zijn zo gekoncentreerd op hun uiterlijk, dat ze zich vervormen en vervreemden van zichzelf. Ons hele uiterlijk wordt opgejaagd om vrouwelijk, dus zacht, lief, glanzend, soepel en geurend te zijn, om de mannen zo goed mogelijk te behagen. Zonder dat we er zelf ooit maar een beetje plezier van hebben, want we rennen nog altijd achter het idee aan, dat het beter kan. Er zijn zoveel dingen aan ons fout dat we de behoefte voelen ons er nog voor te verontschuldigen ook. Een van die uitingen om ons al van tevoren te verontschuldigen, in de hoop dat ze vooral niet boos op ons zullen zijn omdat we zo stom, zo lelijk, zo oninteressant, zo inactief, zo onproductief en noem maar op zijn, is onze allesvattende, overal weerkerende, nooit verlatende glimlach.

Waar we ook komen of gaan, we glimlachen. Al valt er helemaal niets te glimlachen, wij doen het. Als je in je eentje op straat loopt of op de fiets zit en je gezicht een normale uitdrukking vertoont, vliegen de opmerkingen al in het rond: 'God, meid kijk niet zo lelijk', 'ben je boos', zo onafscheidelijk zijn we al geworden van onze glimlach. Probeer het maar eens om, als je iets van iemand gedaan wilt krijgen, je gezicht in bedwang te houden.

Het zal je moeite kosten.

In de maatschappij wordt dit hele complex: jezelf verkopen door je uiterlijk en je steeds maar onvolmaakt voelen en dus onzeker, flink uitgebuit. Een van de opdringerigste instrumenten is de reclame. Mocht je je onzekerheid een beetje hebben overwonnen, dan zorgen de reclamejongens er wel voor, dat je echt nog wel wat hebt om te verdoezelen. Het toppunt van ellende kwam wel bij de uitvinding van de derde oksel, waarbij wij vrouwen ook nog het bestaan van onze kutten moeten afzweren. In haar boek 'Liefde en bevrijding' (uitg. In den Toren, Baarn), schrijft Lisa Hobbs er het volgende over:

'Die methode om de vrouw te overtuigen (haar steeds nieuwe producten te laten kopen, red.) zijn heel verschillend, maar toch kan het geen toeval zijn dat de door de mannelijke zakenwereld meest gehanteerde methode die is waar op het biologische schuldcomplex van de vrouw wordt gespekuleerd, dat psychisch allegaartje dat zijn oorsprong vindt in een verkeerde levensstijl. Laten we de volgende advertentie als voorbeeld nemen.

Onder een wazige foto van een lief jong meisje, dat met keurig opgetrokken knieën op de zacht glooiende (dat is echt geen toeval) duinen zit, staat de volgende tekst: " 't is vervelend, maar het zijn niet alleen je okseltjes die geurtjes-problemen opleveren. Daar hebben we trouwens al heel lang geleden een oplossing voor gevonden. Er is nog een ander, meest vrouwelijke gedeelte van je lichaam - het gedeelte rond

je vagina - dat er om vraagt fris en vrij van alle onaangename geurtjes te worden gehouden. Dat kan nu met XYZ, een volkomen nieuwe vaginale spray deodorant die speciaal voor de intieme verzorging is ontwikkeld. Die uitbundig werkt want daar beginnen de moeilijkheden. Vooral als je moe en warm bent. Spanningen en drukte kunnen ook de oorzaak zijn. En je eigen natuurlijke lichaamsfuncties. Doet er ook niet toe. Wat deze onaangename luchtjes ook veroorzaakt, XYZ maakt er een einde aan. Prettig en heel, heel zacht... het beschermt je, rustig en opvallend, urenlang. Waarom risico's nemen? Laat XYZ evenzeer deel van je dagelijks leven worden als je bad of je douche. 't Is even onontbeerlijk voor je dagelijkse hygiëne. EN VOOR DAT GEVOEL VAN ZEKERHEID DAT JE NODIG HEBT ALS VROUW. Als aantrekkelijke prettig-om-mee-samen-te-zijn-vrouw".

De minachting voor de geest en het lichaam voor de vrouw die uit deze advertentie spreekt is grenzeloos. Vrouw zijn betekent plotseling vies ruiken - daar gaat deze advertentie van uit. Verder blijkt het "meest vrouwelijke gedeelte" het meest afkeurenswaardige gedeelte te zijn. Niet de oksels of de lendestreek of de benen: die hebben mannen ook. Nee, het is 'het meest vrouwelijke gedeelte': blijkbaar verdraagt de realiteit geen nauwkeuriger beschrijving. Onmogelijk om je hierbij niet iets kleins, zwarts en zachtharigs voor te stellen, meer zoiets als een huisdier dat nog getemd moet worden. Er bestaat een zeker gevoel van affektie voor dit "meest vrouwelijke gedeelte", terwijl tegelijkertijd duidelijk wordt erkend dat ditzelfde "gedeelte" onbetrouwbaar is, neiging vertoont tot lekken en goed kan stinken. De enige manier om het in bedwang te houden is door stelselmatige aanvallen met de spuitbus. Deze manier van aanvallen tot er niets meer is om aan te vallen, is essentieel voor dat "gevoel van zekerheid dat je nodig hebt als vrouw" want het zal inmiddels wel duidelijk zijn dat het feit dat je als meisje geboren bent, inhoudt dat je met een gebrek geboren bent. Het is geen toeval dat dat gebrek een ontbreken is -het ontbreken van een penis- en in deze leegte moet dan de spray zijn werk doen. Je vagina bespuiten alsof er vlooien huizen is uitdrukking geven aan een soort onverzoenlijke angst voor jezelf, een vervreemding van en wantrouwen ten opzichte van je meest eigenste ik. Een niet-aksepteren van jezelf dat in feite grenst aan walging. Toch ben ik er zeker van dat er al heel veel vrouwen zijn die hun vagina met nauwgezette regelmaat bespuiten (als ze het allemaal tegelijk zouden doen zou waarschijnlijk de hele natie uit elkaar geblazen worden). Door de vrouw gevangen te houden in zijn, o.a. uit commercieel oogpunt opgezette, psychologische en zakelijke structuur, heeft de man haar gebrek aan zelfvertrouwen zodanig opgevoerd, dat zij het nu al nodig vindt haar haar met de ene spray, haar adem met de andere, haar oksels met weer een andere en haar lichaam met nog een andere spray te bespuiten. En nu wordt dan haar vagina bespoten: het heeft de spuitbus-concerns tien jaar gekost om dat te bereiken'. (Spelling aangepast aan die van dit boek, red.)

Dat de zakelijke wereld er enorm belang bij heeft dat de toestand blijft bestaan zoals die is, blijkt nu ook bij de beha-industrie. Veel vrouwen ontdek-

ken dat het toch veel fijner is om zonder knellende banden te lopen en laten hun beha uit.

Ze moeten wennen aan het idee dat borsten gewoon natuurlijk hangen en niet recht omhoog steken, zoals de reclame ons wil doen geloven. Dit wordt heel langzaam een enorme bedreiging. Er gaan nl. zoveel vrouwen meedoen dat de heren het in hun portemonnee gaan voelen. En ja, daar moet iets op gevonden worden. Nu, ze hebben wat hoor. Er zijn wel minstens tien artsen gevonden om te verklaren dat wanneer je zonder beha loopt je borsten eerder gaan hangen (en dat is erg) en als je zware borsten hebt, je de kans loopt om striemen te krijgen – ook al zo iets verschrikkelijks. Als het zo niet lukt, zullen ze straks wel een of andere dokter vinden die verklaart dat je er kanker van krijgt. Want krijgen zullen ze die meiden. Voorlopig hebben ze het maar opgelost door de soft-look uit te vinden, de zgn. beha waarvan je niet ziet dat je een beha aan hebt. Het kost je alleen maar f 80,- om net te doen of je niets aan hebt.

Maar die bedriegers kunnen we wel aan als we eerst die andere barrière maar overwinnen, nl. ons zelfbewustzijn. Wanneer ben je los van je uiterlijk? En herken je alle draden waarmee je vast zit?

Ik vond mezelf vroeger zo lelijk dat mijn hele houding en gedrag tov. mensen (vooral mannen) er door werd beïnvloed. Ik had een vaag ideaalbeeld van hoe ik eigenlijk zou willen zijn, afhankelijk van de vrouw die ik op een bepaald moment het meest bewonderde, en dat was altijd iemand die er volstrekt anders uitzag dan ikzelf.

Ik had nooit vriendjes, zat op feestjes altijd aan de kant en weet dat natuurlijk aan, m'n uiterlijk. Pas toen ik een jaar of negentien was, realiseerde ik me dat ik door m'n minderwaardigheidskomplex onmogelijk kon openstaan voor mensen (vooral niet voor mannen), ik was erg stug en gesloten, begon te blozen en te stotteren als een man iets tegen me zei, deed erg ijsbeer-achtig om m'n houding te redden, waarop die man zich terugtrok, en ik kon denken: 'zie je wel'.

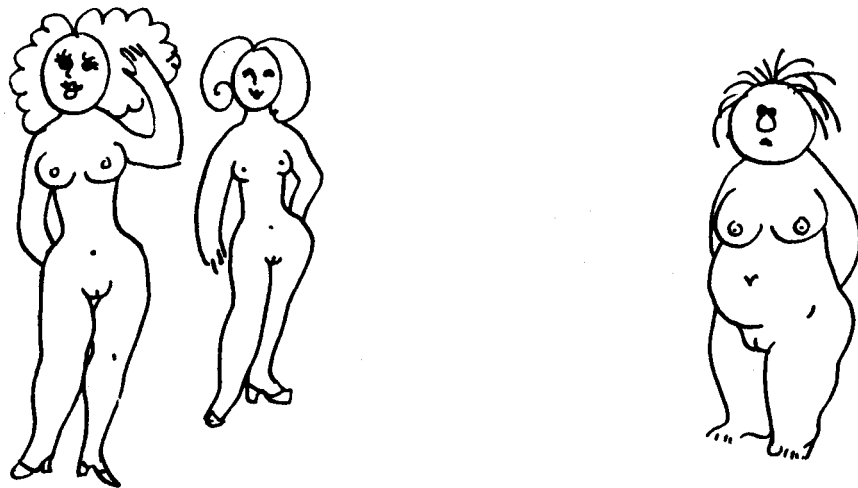
Ik ontdekte dat er ook andere manieren zijn om een man te versieren behalve door een mooie buitenkant. Ik had vroeger altijd gehoord dat ik wel niet zo mooi was maar wel erg lief, en vanaf toen deed ik alles om te laten zien hoe lief en begrip-pend en gezellig ik was. Ik deed daarbij mezelf ontzettend veel geweld aan, onderdrukte allerlei gevoelens; ik durfde bijna nooit m'n agressie te uiten, durfde niet te laten merken als ik me ellendig voelde, durfde het niet te laten merken als ik jaloers was, uit angst om dan niet meer aardig gevonden te worden.

Ik wist wel dat ik niet mezelf liet zien aan mensen, maar ik raakte zo verstrikt in alle rolletjes die ik speelde, dat ik op het laatst zelf niet meer wist, wie en wat ik was.

Ik had geleerd hoe ik mannen moest 'verleiden', maar het had me niets opgeleverd en ik ging wanhopig op zoek naar een manier om iets terug te vinden van mezelf. Dit is voor een deel gelukt door het praten met andere vrouwen. Ik ontdekte dat bijna alle vrouwen ontevreden waren over hun uiterlijk; dat vrouwen die ik mooi

vond, zichzelf lelijk vonden en vrouwen die redelijk tevreden waren met hun uiterlijk, die mooie buitenkant vaak als een enorme muur hadden ervaren, het gevoel hadden dat mannen er niet in geïnteresseerd waren of daar achter ook nog iets zat, dat de moeite waard was.

Ik merkte dat mijn maatstaven voor schoonheid van buitenaf waren opgelegd. Deze zijn nu veranderd. Ze hebben nu te maken met het mens zijn en niet meer met het plaatjesidool uit de 'Avenue'.

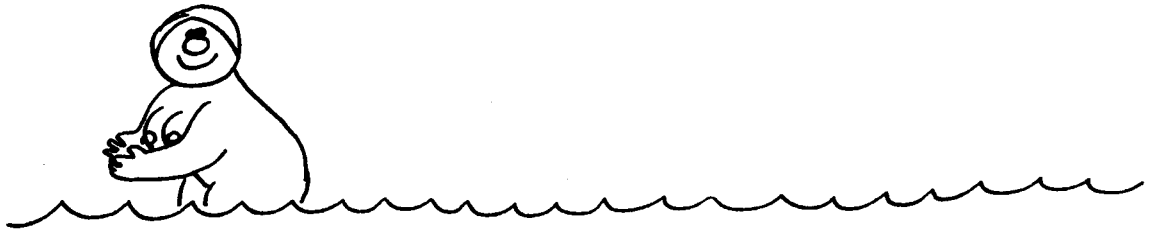
klontjes

vroeger
als mijn moeder uitging
was ze heerlijk geparfumeerd
uit een paars flesje Soir
(door haar uitgesproken als soit)
de Paris.
en als ze zich over je heen boog
om je gedag te kussen
zag je dat ze kleine
klontjes tussen haar wimpers had.
daardoor begreep ik al gauw
dat make-up niet dient ter verfraaiing.

mijn vader
toen nog een erg religieus man
die hield van frisse
open gezichten
had het haar zeker liever verboden:
luidkeels sprak hij zijn afkeuring uit
maar toch moest mijn moeder
voordat ze zich buiten de deur begaf
in een klein doosje spugen
en met haar wimpers een paar keer
knippen tegen een
met bruine verf en speeksel bevochtigd
mascaraborsteltje.

en zij was ook vroom!
zonder bruin gemaakte wimpers
was ze nog niet
naar de communiebank gelopen.

moraal:
om de goden te behagen moeten vrouwen soms moedig
weerstand bieden aan de kritiek van vaders, mannen en pastoors.

Huwelijk

En waar is dan al die moeite voor, om mooi en aantrekkelijk en aardig gevonden te worden? Natuurlijk om een aardige man te vinden om lief te hebben en bemind te worden - en om niet een zielige overgeschoten muurbloem te zijn en je leven te moeten vullen met werk, dat zelden zo bevredigend is dat je geen last hebt van eenzaamheid. En zelfs als je echt probeert iets van je werk te maken en andere kontakten te vinden voor warmte, gezelligheid en seksualiteit (wat niet meevalt tussen allemaal getrouwde mensen) zullen veel mensen je het gevoel geven dat je toch zielig bent.

Als je trouwt merk je dat je van aantrekkelijk en aardig moet groeien tot offerend en jezelf wegcijferend, vooral als je huwelijksleven zich heeft uitgebreid tot een gezinsleven. Je kunt niet meer kiezen of je iets voor jezelf zult doen of voor een ander. Het klaarstaan voor anderen is je dagelijkse werk geworden. Je voelt je eigen persoonlijkheid, je vermogen tot initiatief, liefde, creativiteit, verdwijnen; emotionele afhankelijkheid komt er voor in de plaats. Misschien ga je zelfs zeuren en klagen terwijl je dat nooit van jezelf verwacht zou hebben.

Van de liefde blijft daarbij minder over dan je gedacht had. Eerst was liefde een geschenk, een luxe, die het leven mooi maakte, het gras groener, jezelf sterker, enz. Nu is het de basis en reden van je werk dat nooit af is en tegelijk je beloning voor dat werk. De liefde maakt de dingen niet meer groot en spannend maar juist klein en beperkt, de liefde houdt je binnen de perken, binnen de muren van je huis. Was je man eerst de vriend die jou bijzonderder vond dan alle andere vrouwen, nu heb je het gevoel dat hij je op de een of andere manier niet meer serieus neemt en je onvoldoende waardeert.

Het lukt de een beter dan de ander, maar het blijft een hard gevecht om in het huwelijk jezelf niet kwijt te raken. En als alles niet zo gaat als je zou willen, hoef je dat werkelijk niet alleen aan je eigen tekortkomingen of aan je man te wijten. Er zijn meer maatschappelijke krachten die je tegenwerken dan die je helpen; je afhankelijkheid en machteloosheid zijn echt niet aangeboren.

Toen ik een kind was, was ik een raar mengsel van dromerigheid, jongensachtigheid, speelsheid en intellectuele interesse.

Kortgeleden ontdekte ik dat ik dat nog steeds ben, echter ik mag geacht worden volwassen te zijn met mijn dertig jaar, grijs haar en twaalf jaar huwelijk achter de rug.

Toen ik dus een kind was, ging ik op godsdienstles uit interesse en om de rekenles te ontduiken of later omdat er koekjes en limonade werden verstrekt. Daar leerde ik dat een offer brengen een groot goed was wat niet iedereen gegeven was. Maar als je het kon, nou dan was je een GOED MENS. Thuis in de praktijk leerde ik wat het betekende om offers te brengen. Het betekende niet buiten voetballen, omdat ik thuis voor een tante een leren portemonneetje in elkaar moest klooiën. Het betekende dat ik, als mijn broers met de andere jongens in de vakantie naar de Kennemerduinen gingen fietsen, voor mijn moeder de buitenboel moest doen omdat zij maar één dochter had. Als je maar enig meisje bent met drie broers, maak je je hele jeugd dezelfde dingen mee. Dan moet je elke zaterdagmiddag met een koffer wasgoed naar je oma terwijl je broers gaan zwemmen. Dan moet je op kerstdagen en verjaardagen je moeder helpen in plaats van met de jongens spelletjes te doen. En ik maar offeren en het niet echt leuk vinden en op de schouders geklopt worden als een lief meisje.

Zo ging het door. Toen ik geïnteresseerd begon te raken in jongens werd ik voor ijspegel uitgescholden omdat ik me niet liet grijpen.

Dat offer hoefde ik van mijn moeder uiteraard niet te brengen.

Toen kwam de beroepskeuze aan de orde. Ik wilde psychologie studeren. Maar mijn ouders konden maar één kind laten studeren en dat werd automatisch een jongen want die moest later een gezin onderhouden. Dus werd ik kleuterleidster en ging alles op de oude voet verder. Een kleuterleidster heeft geen eigen persoonlijkheid. Die cijfert ze weg tot heil der kleintjes. Als mij dit niet lukte werd ik op de vingers getikt.

Toen kwam de man in mijn leven. Een verlegen afhankelijke jongen die een nare jeugd had gehad. Die zou ik dan wel eens even gelukkig maken. Dat zou het grote offer worden. Nou dat is het geworden hoor!

Maar een jaar of drie geleden begon ik plotseling te twifelen aan de waarde van al die offers. Waarom was ik eigenlijk zo vervloekt onrustig en ontevreden? Ik ontdekte dat ik weggedrukt zat in een rol van lieve onzelfzuchtige opofferingsgezinde vrouw en moeder. Eigenlijk meer moeder, moeder en dochter. Ik besepte dat ik het slachtoffer was geworden van mijn vrouwzijn. Dat ik ongemerkt mijn plezier en mijn persoonlijkheid had prijsgegeven om iedereen behalve mijzelf zo gelukkig mogelijk te maken.

Ik ben nu wakker en maak de balans op van mijn leven en het valt erg op verlies uit. Het wordt tijd dat ik ophoud met offeren en begin te leven. Nu laat ik me niet meer voor de mal houden.

Opoffering is niet een typisch vrouwelijke eigenschap. Het ligt helemaal niet zo voor de hand dat ik mijn burens, oma's, tantes, ouders en schoonouders naloop. Ik ben niet in mijn eentje persoonlijk verantwoordelijk voor het welzijn van mijn hele familie. Als je schoonmoeder ziek is kan je man ook voor haar zorgen. Als iemand in je familie of kennissenkring een naarling is hoef je niét je mond te hou-

den en zo maar alles te slikken wat er tegen je gezegd wordt. Als je man roept dat je kleren niet leuk staan hoef je geen andere te kopen of aan te trekken. Integendeel, je zegt dat jij je er goed in voelt.

Want daar gaat het nu maar net om.

En als je in de keuken staat te zingen onder de afwas (het is heus mogelijk) en je kinderen zeggen dat je niet zo raar moet doen, dan stuur je ze de keuken uit want dat betekent alleen maar dat ze zo slecht gewend zijn aan een uiting van persoonlijkheid van je. Iets waar ze nu niet direkt deel aan hebben. Je moet ook niet de fout maken om schuld bewust je stemming om te buigen en met hen liedjes te gaan zingen want ze hebben je door. Dat samen zingen kun je een andere keer met ze doen.

Als je van dit kompleks af wilt komen zonder dat je een rotwijf wordt, moet je maandenlang dagelijks je eigen gedrag kritisch onder de loep nemen en steeds eerst denken en dan pas doen. Dus als man of kinderen roepen 'ik heb dorst, ik heb honger' dan sta je niet automatisch op en roept op geforceerd vrolijke toon 'wie wil er wat drinken?' nee, je overweegt of ze het zelf niet kunnen pakken. Je overweegt ook of je soms niet zelf met iets bezig was waar ze geen deel aan hebben want dat kunnen ze niet uitstaan.

Want let maar eens goed op. Welke vrouw met betrekkelijk kleine kinderen komt ooit eens aan lezen toe? Welke vrouw kan ooit eens ongestoord met iets bezig zijn? Geen een.

Vader wel. Sst, jongens, papa is moe, laat hem even rustig zijn krant lezen. En waar komt dat rare idee vandaan dat het grootste stuk vlees voor pa is? Omdat hij werkt? Dat is kolder. Alsof jij de hele dag op je kont gezeten hebt. Als jij niet naar de slager was gegaan en niet gekookt had dan was er helemaal geen vlees te verhapstukken geweest.

Ik ben niet getrouwd en ik ben niet van plan om ooit te trouwen.

Dit riep ik al toen ik nog heel jong was, om allerlei vage redenen, maar het is pas sinds heel kort, dat ik er echt helemaal achter sta, ook gevoelsmatig.

Daarvóór was ik toch wel gevoelig voor de druk van buitenaf, voor opmerkingen als: 'wacht maar tot je zelf getrouwd bent', 'ben je al getrouwd', 'is het al mevrouw of nog juffrouw?'. Dit soort opmerkingen gaven me het gevoel dat ik in een wachtkamer zat, dat ik nog niet af was.

Ook gevoelsmatig was er iets, een vaag verlangen naar iemand die voor altijd bij me zou horen, die er altijd zou zijn, altijd van me zou houden. Maar direkt daarnaast was er de zekerheid, dat die eeuwigdurende liefde niet bestaat, en dat in ieder geval een huwelijk de minst geschikte manier is om die te zoeken. Dat mijn liefde voor iemand snel de grond in geboord zou worden, als ik als prijs voor dat huwelijk automatisch in de rol van huisvrouw geduwd zou worden: zijn eten koken, zijn sokken wassen, voor zijn kinderen zorgen, alleen nog de melkboer en de bakker en m'n buurvrouw hebben om mee te praten, enz. enz., niet meer mezelf zijn, maar een verlengstuk van mijn man.

Maar op momenten, dat ik me eenzaam voelde, op momenten dat ik na een dag werken in een koude, lege kamer kwam, en in m'n eentje moest gaan eten, waren al deze gedachten rationalisaties voor me waar ik niets bij voelde. Dan was er alleen maar het verlangen naar iemand, naar warmte.

En op de dag, dat mijn zusje trouwde en iedereen met z'n tweeën was, en ik door alle familieleden duidelijk heel 'zielig' en 'overgeschoten' gevonden werd, voelde ik me afschuwelijk. Ik ben toen zo vroeg mogelijk naar huis gegaan, naar m'n lege huis, waar ik me natuurlijk net zo afschuwelijk voelde en ik dacht, dat ik met de eerste de beste man, die ik tegenkwam zou trouwen.

Die eerste de beste kwam binnen het uur op bezoek, dronken en wel, ik heb toen dankbaar gebruik gemaakt van zijn schouder, om tegen uit te huilen, maar het enthousiasme om te trouwen was onmiddellijk verdwenen.

Dat ik er tegenwoordig geen last meer van heb, komt doordat mijn situatie (sinds ik ontdekt heb, dat vrouwen ook heel aardige en lieve mensen zijn) volkomen veranderd is, ik hoef, als ik dat niet wil, nooit meer alleen te zijn, er zijn erg veel mensen waar ik heen kan gaan, en die bij mij komen, ik zorg samen met een vriendin en een vriend voor hun kinderen, waardoor het verlangen naar eigen kinderen ook minder is geworden.

En als ik zie hoeveel moeite een heleboel vrouwen doen om zich een beetje los te vechten uit dat huwelijk, dan ben ik blij dat ik dát gevecht kan overslaan.

Vroeger, voordat ik van hem was, had ik een binnenleven en een buitenkant. Mijn buitenkant was best aangepast: gehoorzaam, verlegen, onzeker, een prijzenswaardig meisje. Maar mijn binnenleven dat was ikzelf. Mijn binnen-ik verachtte het beeld dat ik iedereen voor ogen draaide als zijnde mijzelf. Het was echter mijn oplossing voor mijn autoritaire opvoeding.

Mijn binnen-ik fantaseerde over later, als ik onafhankelijk van ouders was: ik zou beroemd zijn en grootse dagen verrichten. Ik zou een amazone worden, een Jeanne d'Arc en ik zou alles helemaal alleen doen en helemaal zelf. Ik zou het wel maken, later.

Maar niemand die ik het kon vertellen, en ik voelde me zo allenig, zo eenzaam: als er maar iemand was op die hele wereld die me zou begrijpen! Ik verlangde naar mensen, met wie ik warmte en tederheid zou kunnen delen, maar vooral naar mensen bij wie ik mijzelf zou kunnen zijn, bij wie ik mijn binnenleven tot mijn buitenleven zou kunnen maken.

Maar langzamerhand drongen de wijze moederlijke lessen mijn binnenwereld in. Ik ging begrijpen dat van de mensen waar ik zo wanhopig naar verlangd, ik er één moest zien te vinden, een man, maar bovendien een man met schouders om op te huilen, een man tegen wie ik op kon zien, bovendien een man waarmee ik vriendinnen de ogen uit kon steken. Hetgeen me wel moeilijk leek, want ik vond mezelf nou niet direkt zo sexy. Toch wilde ik er tenslotte wel zo eentje, want ik wilde niet meer eenzaam zijn en niet meer onbegrepen.

En toen kwam dan die man in mijn leven; blond, zelfbewust, intellectueel, arrogant. Ik was verrukt en werd zeer verliefd.

Mijn buitenkant was tevreden met het, net als alle andere meisjes, hebben van een vriendje. En nog wel eentje, waar je mee voor de dag kon komen. Mijn binnenleven verwachtte nu het paradijs op aarde, want nu was er de liefde.

Toen we moesten trouwen van maatschappij en verwijtende ouders was ik nog steeds verliefd en geloofde nog steeds in het paradijs. Maar zo zoetjesaan wel in een ander paradijs als dat van mijn vroegere idealen. Ik besepte dat hij mij had uitverkoren, omdat ik zo zacht en zo lief en onzeker was. Mijn buitenkant moest dus intact blijven, wilde ik hem blijven vergenoegen.

Mijn verwachting dat ik eindelijk mijn eigen beslissingen zou kunnen nemen, dat ik zonder druk van buitenaf mezelf zou kunnen ontwikkelen, daar zag ik nu maar vanaf. Ik was nu niet meer eenzaam, was net als alle anderen en voelde me veilig en geborgen. En dat was al heel wat in deze boze wereld.

Want tussen de bedrijven door van huishouden, kindertjes krijgen, verhuizen, kreeg ik met verbijstering door, hoe de wereld in elkaar zat. Ik zag hoe mensen in deze wereld alleen kunnen functioneren als ze zichzelf perfect hebben afgeschermd, zodat ze niet te treffen zijn. Dat mensen zich niet open en kwetsbaar durven opstellen omdat ze bang zijn voor elkaar. En terecht want de enige manier om vooruit te komen, carrière te maken en waardering te krijgen is de zwakke plekken van alle anderen weten. Jezelf laten kennen staat gelijk met zelfmoord, aan verraden worden. Mensen kunnen vaak niet anders: als ik jou niet pak dan pak jij mij wel. En deze bedreigende, liefdeloze wereld kunnen mensen eigenlijk alleen maar ontvluchten in een huwelijksrelatie. De enige intieme relatie die kerk, wet en burens toestaan; een keuze met het mes op de keel.

Maar voor een relatie is wel iets anders nodig dan een huwelijk.

In mijn huwelijk had ik mijn binnenwereld omringd door mijn buitenkant. Ik speelde, niet zo erg geslaagd, mijn rolletje van huismoeder en echtgenote. Mijn binnenwereld was verstild en keek toe en was zeer treurig.

Mijn man was een tijdje werkloos en werd actief in het jongeren- en buurtwerk. Hetgeen betekende dat ik niet alleen overdag maar vaak ook 's avonds alleen was met mijn kind op de flat. Dat was niet leuk, ik kankerde dus wel eens, maar moest hem gelijk geven, als hij mij rustig uitlegde, dat het links alternatief werk was en maatschappijhervormend en zeer belangrijk.

Ik wilde erg graag mijn afgebroken studie hervatten. Het werd op het laatst een obsessie, omdat het volgens mij de enige kans was te ontsnappen aan het verstikkende kringetje waar ik in was getuind.

Ik drong aan op onze verhuizing en hij kreeg een vaste gemeentebaan in mijn oude universiteitsstad. Dat was geen maatschappijhervormend werk maar wel belangrijk. Belangrijker in ieder geval dan mijn studie, want er moest brood op de plank. Hij kon zich best kwijt in zijn werk, en kwam 's avonds moe thuis, waar ik klaar zat met het eten. Alleen niet zo stralend als op de sterreklame.

Ik was ook niet zo blij met het steevastste compliment over het lekkere eten, omdat het niet genoeg was. Zo'n lullig compliment je vergoedde niet alles wat ik ervoor had moeten laten liggen. Vergoedde niet de dag die ik weer doorgeworsteld had: ik had weer net op tijd mijn kolleges gehaald, had de bus net niet gemist, had het ene kind te laat van de crèche gehaald, het andere samen met het buurkind in bed gestopt, zodat de buurvrouw even weg kon, had vloekend geprobeerd de stofzuiger-

slang te maken, had de aardappels laten aanbranden en mijn pony verkeerd geknipt.

's Avonds moest ik eigenlijk studeren, en tegelijk zijn interessante kantoorverhalen niet alleen aanhoren, maar ook nog bemoedigende en bewonderende geluiden laten horen. Wanneer ik begon te zeuren over mijn dag begreep hij het niet of had geen zin om het te begrijpen. Hetgeen ik eigenlijk wel snapte, want zodra hij iets zou begrijpen, dan zouden de konsekwenties een aantasting van zijn bestaan betekenen. Een bestaan, waarin hij zich best lekker voelde.

Hij had zijn oplossing voor het staande blijven in deze wereld gevonden in (tiepies mannelijk) het beheersen. Beheersen van zichzelf, beheersen van de situatie, beheersen van mij. Mijn heer en meester durfde zich nooit bloot en open te geven, omdat hij bang was de situatie dan niet meer in de hand te hebben, bang dat ik zou twifelen aan zijn superioriteit als hij zich zou laten gaan, bang dat hij op die manier zijn macht over mij zou verliezen.

Ik vond eerst dat ik het hem niet kon kwalijk nemen. Ik wist dat het zijn manier was om zijn behoefte aan zekerheid te bevredigen. Kende ook zijn patriarchale vader en milieu.

Maar het kostte tenslotte te veel. Mijn binnenleven werd teveel onderdrukt, kon niet langer meer stil zijn en wilde naar buiten.

De jarenlange stille rebellie werd hoe langer hoe meer een openlijke. Eerst ongericht en onduidelijk. Toen tegen hem.

Ik wist wel dat ik eigenlijk in opstand kwam tegen de wereld, tegen de kollektieve mannenmassa, die de lullige situatie, waarin ik mij bevond had geschapen. Maar met hem had ik te maken. Hij had de macht, via geld, via kinderen, via emoties. Ik was volledig van hem afhankelijk; hij kon mijn situatie veranderen of niet.

En juist tegen die afhankelijkheid kwam ik in opstand.

Ik vind dat ik het recht heb, om mijn eigen situatie te bepalen, zoals ik ook met mensen om wil gaan op wat mij de enig 'juiste manier lijkt, vrij, maar niet vrijblijvend, kwetsbaar, open en niet bedreigend.

En binnen het huwelijk, met haar systeem, dat gebaseerd is op macht, onderdrukking en afhankelijkheid is het voor mij onmogelijk te leven op een vrouwwaardige manier.

knopen

zes aan zijn overhemd
twee manchetknopen
een in zijn das
drie aan zijn vest
en twee op zijn vestzakken
zes op zijn kolbert
drie aan de gulf van zijn onderbroek
zes aan de gulf van zijn bovenbroek
en dan nog een
op allebei zijn kontzakken.

Emotionele afhankelijkheid

Het gevoel van afhankelijkheid schijnt voor een vrouw een belangrijk, soms het belangrijkste deel uit te maken van de liefde voor een ander mens. Het kan zelfs ervaren worden als het stempel van echtheid, als een bewijs van liefde. Nu zijn alle mensen natuurlijk afhankelijk van steun, hulp en waardering; en de meeste mensen zijn in tenminste één opzicht wel ondergeschikt aan anderen.

Maar dat hoeft dan niet al hun gevoelens te bepalen. Als we ons afvragen hoe het komt dat dat bij vrouwen, bij ons dus, wel vaak het geval is, komen we toch bij het huwelijk terecht. Want dat is nu eenmaal het model waarnaar alle andere relaties zijn gevormd. Het is de enige officiële manier (goedgekeurd door kerk en staat) waarop mensen kunnen samenleven, en het is nog maar sinds kort dat mensen die niet-getrouwd samenleven niet unaniem door hun omgeving worden afgekeurd. Het huwelijk heeft in onze samenleving zo'n unieke positie, dat alle andere vormen van samenleven ervan zijn afgeleid: mensen wonen zelden met meer dan twee samen (en communes mislukken vrijwel altijd).

Het huwelijk en de daarop sterk lijkende samenleefvormen zijn dus de enige manieren waarop mensen echt samenleven en dus ook de enige bestaande intieme verhoudingen.

wet heeft nog kunnen verbieden dat hij daaraan een gevoel van onafhankelijkheid, van macht zelfs, tegenover zijn vrouw ontleent. Hij heeft een maatschappelijke positie, een 'status', hij weet hoeveel (of desnoods hoe weinig) hij waard is. De status van zijn vrouw wordt door de zijne bepaald: zij is vrouw van een bakker, of van een dokter. Ook daarin is ze van hem afhankelijk: als hij (of zij) weggaat is ze alleen nog maar 'gescheiden vrouw'. Wij vrouwen worden onze hele jeugd op die afhankelijke positie voorbereid. De meeste vrouwen proberen die positie juist zo duidelijk mogelijk te maken: ze willen een man die sterk zal zijn, sterker dan zij, intelligenter, beter verdienend.

Vrouwen willen een man met initiatief, ook op seksueel gebied. Want vrouwen zijn ook seksueel ingesteld op afwachten, en protesteren dikwijls niet eens als hij na zijn eigen orgasme ('klaarkomen') ophoudt met vrijen zonder aan haar nog aandacht te besteden.

Vrouwen willen graag een intelligente man; ze denken er niet aan dat ze misschien dan altijd in angst zullen zitten dat hij haar dom vindt. Ze willen graag een flinke, sterke man; ze weten niet dat ze zich daardoor zelf zwak zullen gaan voelen (en ook niet dat er nogal wat dat daaraan, bij gebrek aan getuigen, niets te doen is; ook niets om herhaling te voorkomen).

Dikwijls is die afhankelijkheid van een vrouw niet zo erg. Het is prettig om zorgzaam te zijn en daar liefde en waardering voor te krijgen, als je man aardig is en je je niet al te veel hoeft op te offeren om aan zijn wensen te voldoen.

Wat die emotionele afhankelijkheid te betekenen heeft, wat dat gevoel is en wat het met je doet, dat is pas goed te herkennen, als er iets mis gaat in de verhouding.

Je man houdt rotstemmingen, wat je er ook aan probeert te doen. Hij gaat naar een ander, al heb je alles wat hij van je verwachten kon, voor hem in huis. Hij gaat je eisen stellen waarvan je beiden weet dat je er niet aan kan voldoen. En als je er niet aan voldoet zegt of suggereert hij, dat andere vrouwen of één andere vrouw wel aan zulke eisen zouden kunnen of willen voldoen.

Kortom, dat wat je mocht verwachten als jij je goed gedroeg, dat komt niet. Integendeel, er komt verwaarlozing of er komen verwijten of hij gaat naar anderen, of heeft extra werk waarvan je de noodzaak niet kunt zien. En daar zit je dan. Alleen. Ontkend als mens met een eigen gelijk en een eigen gevoelsleven, objekt van afkeuring, gestempeld als iemand die niet de moeite waard is. En nu gaat die emotionele afhankelijkheid werken. Hoewel je hem innerlijk en soms uitgesproken heus wel verwijten maakt, word je ondertussen steeds gevoeliger voor Zijn stemmingen. In je machteloosheid ga je twifelen aan jezelf. Je gaat kritiek uitoefenen op jezelf.

En hiermee bedoel ik niet een gezonde zelfkritiek, maar dat je je eigen kritiek gaat voegen bij de zijne, zodat er niks van je over blijft. Al kun je in alle oprechtheid niet zien, wat die rotstemmingen van hem met jouw gedrag te maken hebben, ga je toch reageren alsof die aan jou te wijten kunnen zijn. Zou die emotionele afhankelijkheid nou geen rol spelen, dan zou je boos worden (en je boosheid niet wegstoppen). Je zou jezelf wakker schudden en in de relatie openlijk met je eigen gevoelens, je eigen partner-rechten voor de dag komen. Maar je emotionele afhankelijkheid maakt, dat je het gevoel gaat krijgen, dat je niet echt leeft als hij er niet is. Dat je een nietswaardig vod bent, als hij niet naar je om wil kijken of alleen maar om je te vertellen wat er nu weer aan je mankeert. Soms, als hij je helemaal verwaarloost, ga je je als een sloof gedragen of als een slons. Het gevoel van niets meer waard te zijn kan leiden tot paniek, ontreddeering, wensen om er nu ook maar niet meer te zijn (= dood te zijn). Deze gevoelens, dit gedrag heeft in wezen niets meer te maken met een liefdesrelatie. Er is geen liefdesrelatie meer, het gevoel van afhankelijk te zijn van de waardering van die speciale ander is een eigen leven gaan leiden, ondermijnend en rampzalig. En het bijzondere is, dat de vrouw deze afhankelijkheid beleeft als liefde, als wens en noodzaak om de geliefde partner terug te krijgen.

Maar luister naar haar klachten over die geliefde, naar haar beschrijvingen van zijn gedrag! (Al zijn er ook vrouwen, die al dit leed voor zichzelf houden, in schaamte over zichzelf en over hem misschien). Toch helpt het niet om haar op de tegenstrijdigheden in haar gevoelens en uitingen te wijzen - als hij zo'n ellendeling is, waarom wil je hem nog? - want het kerngevoel, de ellende zijn echt. Deze ellende bestaat uit de vrouwelijke afhankelijkheid, tot het uiterste gevoerd.

Is dit typisch vrouwelijk gedrag? Bestaat er zo iets als vrouwelijke afhankelijkheid, die iets anders betekent dan bijvoorbeeld de afhankelijkheid van

de werknemer ten opzichte van de werkgever? Die iets heel anders betekent dan de onderlinge afhankelijkheid van gelijkwaardige mensen, die met elkaar een innige relatie? Ik denk van wel. Zelfs als een vrouw geen liefdesrelatie heeft, zie je haar een zekere afhankelijkheid in zichzelf bewaren om die klaar te hebben voor als de geliefde gevonden is, degene 'aan wie je zult toebehoren'. In het loslopende stadium geef je in je gedrag opvallende, algemene signalen daarvan, of verfijnde doelgerichte. Voor je gevoel geef je jezelf daarmee het kenmerk van vrouwelijkheid. Maar in werkelijkheid maak je jezelf klein en laat je je klein maken. Omdat je denkt (geleerd of ervaren hebt) dat dat nodig is om als vrouwelijke partner in een liefdesrelatie (op model: huwelijk) aan bod te komen.

Ik denk kortom dat een van de meest ondermijnende zaken die wij vrouwen in onze opvoeding meekrijgen, is dat we leren te verwachten dat je ééns de liefde zullen krijgen, die ons aanvaardt, beschermt, omhult.

En dat we onze wederliefde pas als volledig en echt ervaren, als we ten aanzien van de geliefde in de toestand van emotionele afhankelijkheid zijn geraakt.

Natuurlijk ben ik geëmancipeerd. Ik ben financieel onafhankelijk van de man met wie ik samenwoon. Ik studeer, ken alleen maar jongens, vindt al die zeurderige vrouwen vervelend, weet meestal niet zo goed wat ik tegen ze zeggen moet. We hebben telefoon en staan allebei onder eigen naam in het telefoonboek, twee naambordjes op de deur, eigen girorekening enz. Dus---: ik ben allang geëmancipeerd.

Dolle Mina is wel grappig, natuurlijk zijn er nog vrouwen die zich moeten afzetten tegen mannen om hun onafhankelijkheid te krijgen; MVM is een groep 'liberale vrouwen' die in hun vrije tijd beuzelpraatjes houden over kinderen, abortus, huishouden enz., duidelijk van het 'bourgeois-type'.

Ik woon vijf jaar samen met een vriend. Niet ideaal, maar de 'prins op het witte paard' zul je nooit vinden. Die illusie gaf ik al jaren geleden op. En: in iedere nieuwe verhouding krijg je na verloop van tijd toch ook dezelfde problemen. Bij elkaar blijven is wel zo rustig.

Hij wordt verliefd op een meisje, aardig meisje wel, vind ik eerst.

Verstandige mensen begrijpen dat zo iets kan gebeuren, nietwaar.

Hij blijft een nacht weg. Daar word ik onrustig van, lig lang wakker.

Maar de volgende avond gaan we eten in een Spaans restaurant en praten het met alle begrip voor elkaar uit. Er is niets aan de hand.

Maar een paar dagen later blijft hij weer een nacht weg. Ik begrijp het niet meer, wel 'verstandelijk' natuurlijk, niet gevoelsmatig.

Ik zoek het telefoonnummer van het meisje op. Zal ik bellen, zal ik niet bellen.

Als ik bel zal ik me rot schamen, niet weten wat ik moet zeggen over zo'n kontroledaad. Ik bel niet.

Maar ik wil zeker weten of hij daar is.

Ondertussen drink ik het staartje sherry op dat nog in de fles zit.

Misschien is hij helemaal niet bij haar, zit hij bij een vriend.

Ik bel, na een tuut hang ik op. De hoorn van de telefoon is drijfnat, de afdruk van mijn hand zichtbaar. Er is nog een volle fles jenever.

Daar begin ik ook maar aan. Ik kan ook naar haar huis lopen, kijken of zijn fiets daar staat. Ik trek mijn jas aan, ga de trap af. Ik ga de trap op, trek mijn jas uit. Ik kan het niet van me afzetten, het blijft draaien in mijn hoofd. Ik wil huilen, ik kan niet huilen. Ik moet er naar toe, ze vertellen dat ik er niet tegen kan, dat ik het niet meer weet. Wat zouden ze nu doen? Zouden ze al slapen? Ik moet rustig blijven, gaan slapen. Godverdomme, zeg ik tegen de spiegel, probeer 'rustig' met me zelf te praten. De douche, ik kleed me uit, warm water, koud water, koud en weer warm. Ze zeggen dat het ontspant, ik merk er niet veel van. De radio aanzetten, geluid geeft afleiding, ik hoor het ding nauwelijks. Ik weet het niet meer, ik kan NIETS doen, ik ben volkomen machteloos. Zou tegen iemand willen praten, iets lichamelijks willen doen. Rennen desnoods, maar welke idioot gaat om 5 uur 's nachts rennen op straat. Om 6 uur ga ik toch de straat op, ben vijf minuten later weer binnen. Ik schaamde me op straat, liep weifelend, een beetje dronken, bang iemand tegen te komen. Ik ben niet verstandig, wil het niet zijn.

Ik ben jaloers', gewoon dom jaloers, ik haat haar.

Ik weet dat ik dan ook hem zou moeten haten. Ik haat alleen haar.

Het is al bijna licht, mijn pakje shag is leeg, de jeneverfles halfvol. Om 7 uur ga ik een pakje sigaretten uit de automaat trekken.

Koffie, ik heb er geen trek in. Ik ga nog een keer onder de douche.

Dan komt hij thuis. Alle woede, verontwaardiging smelt weg. Voor de vorm scheld ik nog een poosje.

Herhalingen.

Dan na een tijdje: waarom, waarom in 's hemelsnaam reageer ik zo?

Waarom doe ik zo hysterisch, valt de hele wereld onder me weg?

Langzaam, heel langzaam begint een soort bewustwording. Het is niet alleen de paniek van iets kwijt te raken, het missen, het is een aanvreten aan mijn toekomst, van mijn bestaan. Ik ben ontzettend afhankelijk van hem. Ik heb geen eigen toekomst, mijn toekomst is de zijne. Ik heb mezelf op hem vastgenageld, zijn aanwezigheid is mijn aanwezigheid. Als bij roulette heb ik alles wat ik heb, ben, op één nummer, zijn nummer, gezet. Mijn studie had alleen waarde omdat die aansloot bij wat hij zou gaan doen. Mijn gevoel van eigenwaarde was gekoppeld aan zijn prestatie, en zijn goedkeuring van de mijne. Ik leefde een beetje door hem heen. Ik ben geschrokken van die ontdekking, een tijd lang heeft het me verlamd. Op een gegeven moment kwam ik in aanraking met een paar vrouwen, toevallig (?). Ik ben in een praatgroep gegaan. Te ontdekken dat mijn reactie niet uniek was, niet zo hysterisch als ik eerst dacht, heeft me een ongelofelijke opluchting gegeven. En veel meer dingen werden me duidelijk. Het heeft me geholpen te aanvaarden dat ik mijn eigen leven moet leiden, voor mijn eigen toekomst moet zorgen, misschien samen met iemand, maar door en voor mezelf.

Zo omstreeks de geboorte van het tweede kind werd Gijs verliefd op een andere vrouw. Zij was uit onze kennissenkring en dat zij Gijs wilde hebben, wist ik wel. Dat was met andere vrouwen ook wel voorgekomen, maar hij had er nooit op gereageerd. Maar op een feestje zag ik hem naar haar kijken op een manier die ik van vroeger kende, toen hij zo naar mij kon kijken, en nou nooit meer.

Ik vroeg hem ernaar en hij zei: "ja, hij had een verhouding nu met deze vrouw".

Dagen, nee meer: nachten lang lag ik ervan wakker.

Ik was toch in 't diepst geschokt door het feit dat Gijs ontrouw was geworden aan onze afspraak voor het leven, waar ik me in de tijd van ons huwelijk, ondanks teleurstellingen, toch steeds aan had gehouden. Ik heb bedacht hoe ik haar vermoorden kon, maar het alternatief van de gevangenis schrok me teveel af om heel precieze plannen te bedenken. Want in het kleine stadje waar we woonden zou ik, als enige met een duidelijk motief, wel vastlopen, al zou ik nog zo slim zijn. En Gijs was verliefd op haar, en die kreeg ik er zeker niet mee terug. En de kinderen zouden mij moeten missen. Na de verwerking van de schok wilde ik praten en het werd een van de zeldzame keren dat we praatten over de dingen die ons heel erg echt aangingen. Hij wilde van verliefdheid en verhouding afkomen, ik bood hem mijn kameraadschap aan in deze innerlijke strijd. Hij nam die graag aan, tot hij weer helemaal bij mij terug zou komen.

Het werd deze vrouwen andere vrouwen, en het werd praten en beloften en liegen. En hij werk- en overwerktijden gebruiken voor zijn verhoudingen met anderen, zodat ik er weinig zicht meer op kon hebben. Praten erover deden we steeds minder en tenslotte niet meer.

En hij werd tegenover mij vrijwel impotent. Op een ochtend, na een zwijgend gespannen nachtbegin, zei hij dat ik, een vrouw, mij niet kon voorstellen wat het was voor een man om impotent te zijn. Iets waar je konstant onder leed, en dat je levensplezier ondermijnde.

Ik geloofde hem zowaar en maakte zelfs een soort konklusie dat het met die andere vrouwen ook zo goed niet zat. Maar sterker dan dat was mijn gevoel dat ik nu moest besluiten met een impotente man verder en voor altijd samen te leven. Dat het met mijn leven als vrouw was afgelopen, en ik aanvaardde dat, denkende: "als hij door een ongeluk invalide was geworden, was ik ook bij hem gebleven". Ondertussen was ik allang bezig mijzelf te verbeteren. Ik dacht: wat hebben zij wat ik niet heb. En ja, ik was geen model huisvrouw.

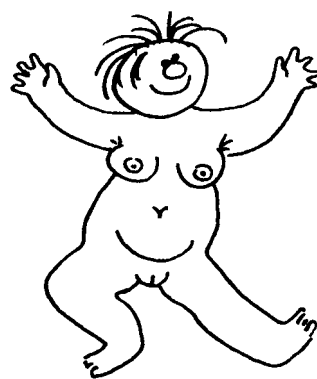
Eten op tijd en goed, aandacht voor iedereen in het gezin en nog zowat, maar een model huisvrouw was ik niet. Ik begon te poetsen tot de trapleuningen toe. En toen zei Gijs in het begin van een zwijgzame nacht: "ik zie wel hoe je je best doet.

Maar het verschrikkelijke is dat hoe beter jij wordt, hoe minder ik voor je voel." Dat was eerlijk en 't maakte mij radeloos. Ik kon geen kant meer uit.

En hadden we toen nog maar geen kinderen gekregen, maar die waren er wel. En er was het huis met het tuintje, waarin de morellenboom die ik er had geplant, bloeide in het voorjaar. En er waren de burenen. En aldoor weer: de kinderen, die gelukkig leefden met hun tuintje, hun veilige speelstraat en hun veilige huis. En ik kon geen zelfvertrouwen hebben om alleen aan de kinderen een goed bestaan te geven. Ik kon immers niks dan huisvrouw zijn. 'n Vroeger schooldiploma heeft niks te betekenen om er geld mee te verdienen.

Ik had niemand om mee te praten. We golden voor een voorbeeldig gelukkig gezin, omdat ik nooit met iemand over onze ellende praatte. Ik wist ook zeker dat mijn burens en kennissen mij niks zinnigs zouden kunnen zeggen als ik wel zou praten. De familie was naar mijn schatting ook niet veel zaaks. De vroegere vrienden en vriendinnen? Ik kon ook niet meer praten, sinds ik besloten had te zwijgen "tot hij terugkwam". Wij hadden eigenlijk alleen elkaar en zo zag onze omgeving dat ook. Als je wat had samen, dan zocht je dat samen uit. Zo zat dat in ons stadje. Een enkel keer kon ik wel praten en dat was dan met een enkele van de vrouwen waar Gijs, overigens kortdurend, mee vree. Verder wist niemand wat en dan was 't een opluchting elkaar over en weer het beklag te kunnen doen, open te kunnen praten. Maar hoe open, als Gijs weer eens bij ze terugkwam? En dan: Gijs en ik hadden door "ons gezamenlijk zaakje" toch nog een kameraadschap, we hadden speciale grapjes over anderen. Het was een vreselijke tijd met mijn trouwen mijn verwachtingen van samenleven tot de dood toe. Met een heel bestaan van mij en de kinderen dat afhing van die man die dagelijks naar zijn werk ging om ons gezamenlijk leven in stand te houden. En die niet meer met me kon praten en die niet meer met me kon vrijen. En toen werd ik zo verscheurd doordat wij overal als man en vrouw verschenen en we vreeën niet meer en we praatten niet meer, dat ik weggegaan ben. Om niet gek te worden, om weer een kans te krijgen, een heel mens te worden.

Tegenwoordig is seks ook voor vrouwen belangrijk. In de vorige eeuw niet, toen werden veel vrouwen pas in de huwelijksnacht daarmee gekonfronteerd. En als hun begrijpelijke reactie dan schrik en afkeer was, dan was dat helemaal in orde: want fatsoenlijke vrouwen hoorden geen plezier te hebben in seks. De mannen hadden de vrouwen opgedeeld in twee soorten: goede en slechte; de goede voor de moederrol in het gezin, de slechte voor de seksualiteit. Nette juffrouwen waren om mee te trouwen, dienstmeisjes en prostituees waren voor de seks.

Nu lijkt dat allemaal veranderd. Ook fatsoenlijke, getrouwde vrouwen hebben recht op seksualiteit gekregen. De angst voor zwangerschap hoeft niet meer elk spontaan plezier te bederven - als je tenminste de pil of het spiraaltje kunt verdragen. Mannen hoeven in principe voor hun seks niet meer de straat op of naar zolder (dienstmeisjes zijn er trouwens toch niet meer), maar ze kunnen die binnen het huwelijk beleven.

En dat willen ze dan ook. Dat betekent dat vrouwen er een nieuwe taak bij krijgen. Zij moeten zorgen dat hun man zich een goede, potente minnaar kan voelen. Vrouwen mogen de seksualiteit niet meer lijdzaam ondergaan, ze moeten er plezier in hebben, ze moeten zelfs een orgasme krijgen. (Deze druk is kennelijk zo sterk dat tweederde van de vrouwen die op een praatgroepkongres een seks-enkète invulde antwoordden dat ze wel eens hadden gedaan alsof ze klaarkwamen). Zo wordt seks dan toch van recht tot plicht; en mannen blijven klagen dat hun vrouw niet genoeg wil vrijen. Zo blijft de seks dan een onderwerp van voortdurende zorg. Er ontstaat een stroom van voorlichtingsboekjes en adviesrubrieken in gezinsbladen; de VARA heeft tegenwoordig zelfs een televisieprogramma om met behulp van reclametechnieken er aandacht voor te trekken dat seks iets is wat je moet hebben, zoals een huis of een auto. Film, literatuur, strips hebben de seks-zonder-gezeur gebracht als iets stoers en mannelijks, waaraan vrouwen zich - hoogstens nog wat tegenstribbelend om het verleiden spannend te maken - met wellust onderwerpen. Vooruitstrevende en 'moderne' mensen en groeperingen zijn steeds bezig de seks los te maken van liefde, huwelijk en voortplanting: het gaat alleen nog om het plezier dat je er aan beleeft.

Deze ontwikkeling is niet onbegrijpelijk. In een samenleving die geheel gereguleerd is, waar de meeste mannen in hun werk vrijwel geen enkele mogelijkheid tot persoonlijk initiatief, creativiteit of plezier meer hebben, is de seks het laatste terrein waar ze een illusie van vrijheid en avontuur wordt gelaten.

Er zijn geen nieuwe werelden meer te veroveren, alleen nog vrouwen te versieren; als je geen carrière kunt maken kun je nog met orgasmes je manlijkheid bewijzen.

Deze zgn. prestatieseks oefent natuurlijk ook invloed uit op vrouwen, maar omdat ze van jongsaf toch minder op prestatie gericht zijn (op hen rust nu eenmaal niet de druk om later zelfstandig geld te moeten verdienen) en hun orgasme bovendien ook niet zo iets tel- en meetbaars is als een zaaduitstorting, blijven veel vrouwen zich afvragen of de seks die ze met hun man be-

leven nou alles is. Sommigen beleven er zelfs helemaal niets aan, ze denken dat ze frigide zijn - of misschien wel lesbisch, als ze gevoelens van warmte en hartelijkheid hebben voor vrouwen, die door hun man niet (meer) opgeroepen worden. Maar ook veel vrouwen die geen eigenlijke seksuele moeilijkheden hebben blijven het gevoel houden dat er iets ontbreekt.

Met onze praatgroep (voornamelijk vrouwen boven de dertig, getrouwd of getrouwd geweest) hebben we het er wel over gehad wat dat 'iets' dan was. We waren het er wel over eens dat het het soort contact is dat je zo makkelijk met een andere vrouw hebt en zo zelden met een man. Het is iets vaags, een waas dat om iemand heen hangt, zei iemand en we noemden het 'erotiek'.

Terwijl we er over praatten werd steeds duidelijker wat we met erotiek bedoelden, tot we er langzamerhand allemaal in opgenomen werden (het was een heerlijke avond).

Dit schrijf ik nu drie jaar later. Ik leeft al ruim een jaar samen met een vriendin op wie ik erg verliefd ben en ik denk nu beter te begrijpen wat ik toen bedoelde. Het is namelijk gek dat die erotiek zo iets vaags en wazigs was, zo iets van een vroege voorjaarsdag of een mooie zomeravond, zo vervuld van weemoed om het onbereikbare. Wij waren het er over eens dat erotiek iets omvattends is - waarom zou het onbereikbaar zijn, dat omvatten? Het had er toen mee te maken dat onze mannen er niet erg aan meewerkten om omvat te worden en dat voor hen seksualiteit iets geïsoleerds en begrensd was, dat moeilijk met andere contactvormen in verband te brengen was. Verder had die erotiek zoals we die wel kenden juist als voorwaarde dat er geen seksualiteit bij hoorde: je voelde je erotisch tegenover een andere vrouw, met wie je je geen seks kon voorstellen, of tegenover een man met wie je (nog) niet naar bed wilde. Daarom kon je dat gevoel natuurlijk niet tegenover je eigen man hebben; erotiek had te maken met het verkennen van iemands omtrekken, het aftasten van zijn opperhuid terwijl je zijn persoonlijkheid intact laat. Tegenover je eigen man gaat dat niet.

Nu zou ik zeggen dat dat komt omdat hij jouw persoonlijkheid niet intact laat en dat heeft er weer mee te maken dat je op de een of andere manier bezit van hem bent; hij hoeft je niet te omcirkelen, te ontdekken, je bent gewoon een verlengstuk van hem, geen afzonderlijk individu. En misschien wil jij ook wel niet al te precies weten hoe hij werkelijk is (of is geworden, na zoveel jaren), want je kunt niet meer van hem af, je zult je leven lang van hem moeten houden. Erotiek houdt namelijk op iets wazigs te zijn als je werkelijk iets met een ander te maken wilt hebben, dan gebruik je het niet alleen om iemands omtrekken te verkennen, maar ook om te onderzoeken hoe hij of zij werkelijk is. En omdat je dat ook met seksualiteit kunt doen, verdwijnt dan het onderscheid tussen seksualiteit en erotiek: je dringt tot iemand door en laat die tot jou doordringen.

'Erotiek' en 'seksualiteit' zijn niet de woorden waarmee vrouwen altijd hun emoties beschreven hebben; je merkt aan het bovenstaande dat het ook niet zo gemakkelijk is om er mee te werken. Voor vrouwen is in de eerste plaats het woord waarmee ze hun gevoelens tegenover hun man beschrijven het

woord 'liefde'. Shulamith Firestone probeert in haar boek "The Dialectics of Sex" dat wat er misgaat tussen mannen en vrouwen te beschrijven vanuit de liefde. Zij zegt:

"Vrouwen zijn van oudsher geobsedeerd geweest door de liefde: naast kinderen immers het enige wat het leven ze te bieden heeft; alle andere soorten bevrediging - eer, macht, creativiteit - zijn ze altijd onthouden geweest. Wat deden de vrouwen terwijl de mannen de cultuur maakten? Ze hielden zich bezig met de liefde, en daardoor stelden ze de mannen tot hun prestaties in staat. De mannen-kultuur parasiteert op de liefde van de vrouwen. De mannen zetten hun behoefte aan liefde om in een behoefte aan maatschappelijke erkenning, maar omdat ze die erkenning nooit genoeg krijgen, kunnen ze de liefde van de vrouwen niet missen. Vrouwen blijven, omdat ze die psychologische omzwaai van behoefte aan liefde naar behoefte aan erkenning in hun jeugd niet maken, altijd van goedkeuring en directe warmte afhankelijk. Dat maakt ze bijzonder kwetsbaar, want ze zullen iemand moeten vinden die hen die warmte en goedkeuring kan geven; bovendien hebben ze geleerd dat dat een man moet zijn, omdat ze anders niet meetellen, niet echt bestaan. Van het feit of ze die man kunnen vinden hangt hun bestaan dus niet alleen economisch, maar ook psychologisch volledig af".

Maar juist die afhankelijkheid, die ongelijke situatie, draagt de mislukking van de liefde al in zich. Want wat is liefde? Volgens Firestone het toppunt van zelfzuchtigheid: de verrijking van het zelf met wat in de ander is. Dat kan een grandioos proces zijn, maar het vergt openheid en emotionele kwetsbaarheid van beide kanten.

Het is alleen grandioos - en het gaat alleen maar doorals het wederzijds is. Tussen mannen en vrouwen is daar weinig kans op: hij neemt haar niet serieus: hij kan alleen maar verliefd op haar worden door haar allerlei voortreffelijke eigenschappen, die met zijn behoeften overeenkomen, toe te schrijven. Als ze hem wil krijgen, moet ze dat meespelen en zit dan in voortdurende angst om door de mand te vallen (en dat gebeurt uiteindelijk toch wel). Als ze hem eenmaal heeft zal ze toch proberen van hem te houden en zich voor hem open te stellen en steeds teleurgesteld worden als hij dat niet blijkt te doen. Tot zover het betoeg van Firestone.

Vroeger vertelden vrouwen elkaar dat die teleurstelling onvermijdelijk is: mannen zijn dom, mannen zijn net kinderen. Maar nu, na de seksuele revolutie, hebben ze daar nog minder aan. Vrouwen moeten blijven vrijen, zich seksueel open stellen, ook als ze teleurgesteld zijn in hun behoefte aan liefde, aan tederheid, aan erotiek. Wanneer ee daarvoor blijven vechten, als ze proberen hun man open te krijgen of door hem serieus genomen te worden, wordt het nog moeilijker - want daardoor bedreigen ze de mannen in hun vanzelfsprekende superioriteit en dat kunnen de mannen, gezien de maatschappelijke druk waaronder ze staan, zich niet veroorloven.

Mannen mogen tegenwoordig niet alleen meer vrijen, ze moeten ook vrijen om zichzelf waar te maken - als het niet goedschiks kan dan maar kwaadschiks.

En zo wordt de liefde, de enige beloning voor de vrouw, tot het punt waar ze, via een heel skala van seksuele en vooral emotionele problemen, het meest gekweld kan worden.

Hieronder citaten van vrouwenervaringen uit 'Vrouwen over seksualiteit', ook een uitgave van De Bonte Was. Ze zijn gekozen op het verband erotiek-seksualiteit-liefde.

...Kortom, steeds het enorme afknap-gevoel van: ik moet vooral niet laten blijken dat ik ook wat te zeggen of te willen heb want anders kunnen we wel ophouden. Ook was het voor mij toch wel een punt dat het vrijen op zichzelf misschien best wel te pruimen was, maar dat het niet echt iets met mij te maken had. Ook niet als ik het gevoel had dat hij ontzettend weg van me was.

Een ervaring met een man was bijna steeds hetzelfde omdat ik niet echt geraakt werd. Misschien zou je in plaats van 'geraakt' verliefd kunnen zeggen...

...Ik vond het nooit prettig als ik merkte dat iemand het alleen voor de seks deed. Het fijnst vind ik wat rustig aaien en laten merken dat je die persoon aardig vindt. Maar geen wilde spelletjes uitproberen hoe vaak je kan klaarkomen. Alleen als ik het heel fijn vind wil ik 'nog een keer'. En dat heel fijn vinden heeft dan niet alleen met seks te maken, maar meer met een contact dat ik voel...

...Ergens heb ik gelezen dat de reden dat ik iets in vrouwen begon te zien, was omdat ik mijn gevoelens in mijn relatie met mannen niet uiten kon, uit angst voor pijn en onbegrip. Bij vrouwen ben ik daar niet zo bang voor. Toch weet ik dat ik nooit genoeg zal hebben aan een vrouw, verlang naar overgave aan een man. Maar om één ding ben ik blij, dat ik vrouwen nu zie - en fijn vind...

...Ik zie vier mogelijkheden voor mezelf:

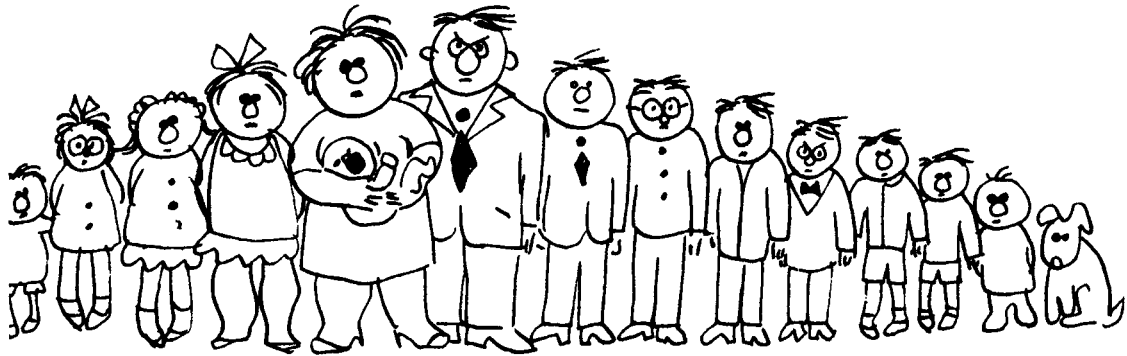
1. masturberen. Niet zo prettig als vroeger, toen het nog zonde was; ik dwing me er soms toe. Soms ook gewoon plezierig.
2. vrijen met een man die net zo schuchter is als ik. Dat lukt niet goed.
3. vrijen met een dominerende man. Dat lukt redelijk, maar ik vrees dat ik het vooral doe omdat dit type man me in mijn vrouwzijn bevestigt. Ik zou deze relatie heel goed kunnen missen.
4. vrijen met een vrouw. Ik vrees dat ik al te zeer verknipt ben om nog te kunnen evolueren, of ik erotiek, of liever gezegd: genoeg erotiek kan richten op een vrouw. Als ik eerder begonnen was, misschien...

...Ik merkte dat de meeste mannen er van uit gingen dat je maar had klaar te komen als zij klaar kwamen. Alle poespas die niet meteen neuken was, was wel goed voor de zon- en feestdagen, maar het bleef een extraatje. Neuken is neuken. Ik leerde om te doen alsof ik klaar kwam, werd er een echte meester in. Nooit betrapte alle mannen vonden zichzelf geweldige minnaars als ik op de juiste momenten maar een beetje steunde. Achteraf gezien schaam ik me daarvoor, want ik maakte het voor de vrouwen na mij natuurlijk ook veel moeilijker...

...In feite zou ik seksualiteit een belevingswereld willen vinden waarin plaats is voor hele rustige, ontspannende, ook emotionele en lichamelijke contacten met een partner(s) of met mijzelf...

...We zaten samen in een cirkeltje van afhankelijkheid en macht en dubieuze verliefdheid, maar hadden tegelijkertijd geen enkel contact. We praatten en dachten op andere niveaus. Hij abstrakt, rationeel, objektief, zeer zeker van zichzelf (manne-lijk, zou ik nu smalend zeggen, toen vond ik hem duidelijk, intelligent en geweldig). Ik was geremd, zoekend, vaag. Andere dingen waren voor mij belangrijk. Ik kon ze niet aan hem uitleggen, wel aan een vriendin. De vervreemding werd steeds erger en in bed ging het gelijk op...

Moederschap

Wat we over het huwelijk gezegd hebben geldt nog sterker als je kinderen hebt. Die eisen weer heel andere dingen van je dan je man. Aan het voortdurend klaarstaan ontkom je niet meer - maar je moet toch nog genoeg overhouden om je man 's avonds iets te kunnen bieden.

Kinderen geven je ook bepaalde mogelijkheden, een gevoel van creatief zijn: het kind is in de baarmoeder gegroeid, nu ga je het vormen tot een waardevolle volwassene.

Maar klopt dat wel helemaal? Kinderen strubbelen voortdurend tegen in dit vormingsproces, ze hebben je wel voortdurend nodig maar ze willen toch steeds anders dan jij denkt dat goed voor ze is. Ze staan ook bloot aan allerlei invloeden (school, andere kinderen) ,waar je niets over te zeggen hebt. Je kunt je gaan afvragen of ze niet beter zelf zouden kunnen opgroeien zonder dat jij je daar voortdurend mee bemoeit. Of ze niet beter af zouden zijn als je een eigen leven zou hebben en meer naast ze zou staan. Want je weet dat kinderen meer kunnen dan moeders van ze verwachten. Maar als je erover gaat denken om ze meer los te laten? Krijg je te kampen met angst voor kritiek van de omgeving en die vermengt zich met angst om het kind.

Want je weet nooit helemaal zeker of kinderen wel buiten die voortdurende zorg en aandacht kunnen. En wie zal de verantwoordelijkheid met je delen als jij je een beetje terugtrekt? Je man wil misschien niet, of hij heeft het gewoon te druk (er zijn niet veel part-time banen en je kan in elk geval geen carrière maken als je niet tenminste acht uur werkt). En bovendien moet je afstand doen van het prettige gevoel dat het kind helemaal van jou is!

Toch zijn er vrouwen genoeg die iets organiseren, samen met andere vrouwen in de straat, de flat of de buurt, of zelfs in een kommune, of hun man inschakelen. Met kleine kinderen levert dat dikwijls nog niet zoveel op in de vorm van toename van hun zelfstandigheid en afname van jouw gebonden-

heid. Maar je blijft tenminste alert op de mogelijkheid dat ze op een gegeven moment zo groot zijn dat ze je echt niet nodig hebben.

Vrouw en moeder (terugblik na 25 jaar)

Huwelijk en kinderen hebben kunnen niet samen gaan, vind ik.

Het zou leuk zijn als het wel kon: een bed voor vader, een vader voor het kind, eten en moeder voor iedereen. Helaas, als je echt goed je eigen ervaring en die van anderen voor en na je, in diezelfde situatie, bekijkt, dan kun je niet anders dan onheil verwachten.

Wat gebeurt er?

De twee rollen, gespeeld in intensieve relaties, waarmee je als vrouw je leven denkt te vullen, eisen tegenstrijdige dingen van je. Ze zijn verwarrend en lopen hopeloos door elkaar heen.

Uit die verwarring kies je zonder mankeren de moederrol als de fijnste. Je bent al 'gevormd' (=te kort gedaan als meisje); natuurlijk grijp je naar de machtige rol die je tegenover je kind kan spelen, geheel toegestaan en vanzelfsprekend. Jij bent de baas.

Onder hetzelfde dak zijn we tegelijk ook helemaal niet de baas. We zijn ook nog het sekswezentje, de geduldige toehoorder, de kookster (op tijd en altijd vlees) en veel van dit soort niet zelf gekozen, dienende rollen.

De onvrede die beide functies geven - uitgeoefend nog wel op dezelfde tijd en plaats - en die zich uit in kleren kopen, hoofdpijn hebben, kinderen bedillen, maakt de verwarring alleen nog maar groter. Het doet pijn om zo te leven, we slijten ervan, het eet ons op. De vele huisvrouwenkwalen zijn echt.

Als resultaat van dit moeilijke bestaan kunnen we niet meer goed denken, laat staan gewoon praten en schrijven. De middelen om ons uit het moeras te halen brokkelen af. We voelen ons dom.

Onze kinderen die we voor onszelf hadden, zijn verkrampd onder onze aandacht, ze gaan zo gauw mogelijk weg, hun eigen leven leiden.

Wij waren natuurlijk helemaal niet de baas over hen, opvoeden heeft daar helemaal niets mee te maken, kinderen floreren bij moeders die hen niet nodig hebben. Dit is de hopeloze door iedereen en alles geheiligde toestand.

Als we nu maar barst konden zeggen als het kind de deur uitgaat om alsnog een gelijk-op partnerschap te beginnen. Maar dan blijkt dat wij onze ziel en zaligheid gelegd hebben in die duizend handelingen, ze kunnen niet meer gemist. Ze leiden een leven op zichzelf.

Als we barst zeggen, breekt er een storm van geweld los, raar in verhouding tot de stilte tijdens ons jarenlang dienstbetoon: 'je bent nooit meer thuis, ik heb je al zo vaak gebeld, de loodgieter kon er niet in, de vaasjes zijn leeg, je haren niet gewassen, geen jam gewekt dit jaar, tante in het ziekenhuis alleen'. Iedereen heeft haar eigen 'sterke' kanten, die het leven nog een beetje van jezelf maakten. Nu keren ze zich tegen je, je had ze oorspronkelijk niet gewild. Je deed ze toch maar goed en nu houden ze je vast.

Konklusie: we moeten af van de vele ongevraagde rollen in huwelijk en moederschap. Ook van de versiering en de gezelligheid, hoe jammer het ook is; we vinden

het zelf ook jammer. Het is een luxe waar we niet meer achter kunnen staan. Pas als we er ook echt niet meer achter gáán staan, het niet meer doen, komt er duidelijkheid, hoe het dan verder moet.

Kinderen krijgen

Zo langzamerhand weten we wel zo ongeveer welke rol van de vrouw in deze maatschappij wordt verwacht: zij moet echtgenote en moeder zijn. Naarmate je meer met de vrouwenbeweging te maken krijgt en je over deze dingen gaat denken, begint dat oude ideaalbeeld te verbleken. Je begint meer over je eigen leven na te denken, waarom je bepaalde beslissingen hebt genomen, wat je motieven waren. Ook ga je bedenken hoe je je leven kunt veranderen zodat je niet meer alleen een verlengstuk van anderen bent, hoe je een zelfstandig mens kunt worden. Maar er is één ding dat eigenlijk niet (erg) aangetast wordt in je her-oriëntatie: het ideaal van het moederschap blijft overeind staan. Het is heel logisch dat je je niet helemaal los kunt maken uit de opvoeding die je hebt gekregen. Ideeën en opvattingen die er van jongsaf aan zijn ingestampt, kun je niet zomaar kwijt raken doordat je duidelijker inzicht hebt gekregen in het functioneren van de maatschappij en jouw rol daarin.

Maar toch is het opmerkelijk dat nu juist het Moederschap, de Natuurlijke Opgave der Vrouw, zo diep in onze geest verankerd zit.

Je weet dat je in de huidige omstandigheden, als je een kind krijgt een heleboel moet laten schieten. Je bent een aantal jaren flink aan huis gebonden, je werk of studie lijdt eronder, je neemt een enorme verantwoording op je,

maar toch ben je bereid al die nadelen te akseptereren voor die ene Grote Vreugde, het Moederschap.

Zou er dan toch een 'natuurlijk' moederinstinkt zijn?

Of zijn er maatschappelijke oorzaken te vinden voor deze drang naar het moederschap?

Er zijn weinig mogelijkheden voor de vrouw om in de maatschappij iets te presteren. Een zelfstandige vrouw die een carrière heeft opgebouwd wordt vaak met scheve ogen bekeken. Een vrouw die opgaat in haar werk wordt beschouwd als een stakker die compensaties zoekt voor haar gemiste kansen. Eigenlijk is kinderen krijgen de enige daad die je als vrouw kunt stellen en die voor honderd procent door de maatschappij geaksepteerd wordt.

Zoals Alice Schwarzer in 'De Nieuwe Linie' schrijft: 'de enige creativiteit die de maatschappij aan de vrouwen toestaat is het moederschap.'

En ómdat de vrouw zo slecht funktioneert in de maatschappij en het moederschap eigenlijk het enige is waarin ze iets betekent, moet ze ook uit de relatie met haar kind alles halen wat haar in het maatschappelijk verkeer onthouden wordt. Door dat kind is ze iemand, het kind houdt van haar, of ze nu mooi, lelijk, intelligent of dom is. Bij het kind kan ze alle liefdesgevoelens uiten, die ze in de rest van de maatschappij niet kwijt kan, omdat ze daar als vrouw aan allerlei verwachtingen moet voldoen (zoals mooi, lief, begripvol enz. zijn) die ze vaak niet waar kan maken. Je zou dus - nogal zwart-wit - misschien kunnen stellen dat veel vrouwen kinderen krijgen vanuit een puur maatschappelijke dwang. Aan de ene kant wordt er door de buitenwereld druk op hen uitgeoefend ('Hoe lang ben je nu al getrouwd, heb je dan nóg geen kind?'). Aan de andere kant hebben ze - door de positie die ze in de maatschappij innemen - geen andere uitlaatklep voor hun frustraties. In 't algemeen doen we niet zo'n moeite om te beargumenteren waarom we een kind willen. Als we al een verklaring vinden is dat b.v.:

- omdat het gewoon fijn is
- omdat we de liefdesrelatie willen bevestigen door samen iets te maken.
- omdat we een nageslacht willen
- omdat we dat wat onze ouders aan ons verpest hebben, willen proberen beter te doen.

Zo zijn er nog heel wat redenen te vinden waarom we een kind zouden willen. Maar ik vraag me toch af of dit niet allemaal rationalisaties zijn van de bovengenoemde 'dwangsituatie'. Kinderen krijgen is een bij uitstek egoïstische daad, die we nu gelukkig wat meer kunnen reguleren. Als het zo zou zijn dat deze daad inderdaad wordt ingegeven door maatschappelijke onlustgevoelens, dan is dat toch eigenlijk een heel droevige zaak. Je zet een nieuw mensje op de wereld om je frustraties - als vrouw - af te kunnen reageren. Of je nu besluit dat je kinderen wilt, of niet, eens goed nadenken wáárom je het wilt, kan nooit kwaad.

Ik heb geen kinderen en ik wil ze ook niet.

In de eerste plaats niet, omdat ik het niet op zou kunnen brengen om iedere dag voor ze te zorgen en in de tweede plaats omdat ik dit zo'n klote maatschappij vind, dat ik niet denk, dat ik een kind er een plezier mee doe het geboren te laten worden.

En toch...

Toch zou ik een keer een kind willen krijgen.

Ik wil weten hoe het voelt als er -een mensje in je buik groeit.

Ik wil weten hoe het voelt als het geboren wordt. Ik wil weten hoe het voelt als je het de borst geeft.

Ik wil weten of ik voor een eigen kind iets anders voel dan voor andere kinderen, ik ben nieuwsgierig naar wat en hoe het worden zou. Ik wil iets van mezelf hebben om voor te zorgen, iets warm en liefs, dat altijd van me houden zal.

Ik weet dat het niet bestaat, dat kinderen, behalve als ze heel klein zijn, vaker niet lief en warm zijn dan wel, dat ze oneindig veel meer van je vragen dan geven, dat ze heus niet dankbaar zijn en misschien niet eens van je houden.

En toch...

Toch is er iets...

Misschien alleen iets dat aangepraat is, iets dat er vanaf dat je een klein meisje bent ingepompt wordt door je met poppen te laten spelen.

Misschien is het omdat je pas een echte vrouw bent als je een kind hebt gebaard?

Misschien is het toch een instinkt?

Misschien, misschien, misschien...

En toch wil ik het niet...

En toch wil ik het wel...

Ik weet eigenlijk niet of het wel moederschap is, wat ik bedrijf.

Ik heb twee kinderen, jongens van zes en zeven.

Twee dagen in de week ben ik bij ze; ik haal ze uit school, kook voor ze, stop ze in bad, lees ze voor, luister naar hun verhalen, doe een spelletje.

Mijn man en een vriendin van ons doen dat de andere dagen. De weekends hebben we ook verdeeld. Soms eten we gemeenschappelijk of gaan de weekends samen weg.

Ik werk dertig uur per week en heb een kamer in de stad in hetzelfde huis als mijn vriendin.

Ik vervul niet de traditionele moederrol. Ik vind de twee dagen dat ik bij de kinderen ben plezierig. Ze zijn warm en speels en echte levende mensen.

Af en toe zijn ze stierlijk vervelend en zou ik ze met liefde over de balkonrand kieperen; dan raas en tier ik en zij krijsen terug. Soms ben ik onredelijk, soms zij. Maar die sfeer blijft niet lang hangen. Ik ben het zo weer vergeten en zij ook, heb ik de indruk.

Als ik niet bij ze ben denk ik niet of nauwelijks aan ze.

Ik heb gemerkt dat ze heel zeker van mij zijn.

Ik geloof dat het wel goed met ze gaat. Ik verbaas me daar eigenlijk wel over, of toch weer niet, kennelijk gaat voor ons de slogan op: wat goed is voor de moeder is goed voor het kind.

Ik geloof dat het belangrijk voor ze is een echt levend iemand naast zich te zien. Iemand die soms heel verdrietig is. Iemand die soms ruzie maakt. Iemand die af en toe duidelijk verliefd is, op een vrouw of op een man.

Maar ook iemand die heel duidelijk probeert een evenwicht te vinden tussen haar eigen belangen en die van hen.

Ik weet niet hoe het verder zal gaan; ik durf nauwelijks te verwachten dat het zo zal blijven.

Ik neem me wel voor dat ik hen zal proberen te blijven zien als zelfstandige individuen, die alleen wat jonger zijn dan de andere mensen met wie ik omga, wat afhankelijker vooral in materiele zin, maar die verder net zo voelen als ik, die net zo vaak in opstand komen tegen wat in hun ogen onredelijk is als ik. En ik probeer hen te begrijpen. En ik hoop dat ze mij een beetje begrijpen in mijn verzet en opstandigheid.

Ik ben benieuwd wat ze zeggen als ze dit later lezen.

Ik zou bijna vergeten dat het niet altijd zo geweest is dat ik me pas de laatste vijf maanden zo voel, sinds kort nadat ik op kamers ben gaan wonen. En dat ik alle bij het traditionele moederschap behorende gevoelens wel gehad heb:

-de trots en het gevoel een echte vrouw te zijn in de ogen van de mensen toen ik ze op de wereld geschopt had.

-de visioenen van mij als jonge, nog mooie moeder van 35 die met twee blonde bomen van zoons door de Kalverstraat paradeert.

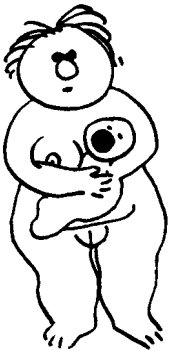
-de wanhoop toen het kinderen hebben niet zo zaligmakend was als ik me had voorgesteld; toen ik ze nauwelijks om me heen kon velen (1 en 1 1/2) en alleen maar dagen lang op de bank kon liggen huilen en wachten op hun vader, die 75 uur per week werkte.

- de schuldgevoelens omdat ik ze niet met andere kinderen in contact kon brengen: ik durfde niet meer bij de zandbak te gaan zitten omdat ik me daar had laten ontvallen dat ik de kinderen 's avonds alleen liet als ik naar de schouwburg ging (zoals gezegd: hun vader was haast nooit thuis).
- de haat tegen hen als de beknotters van mijn vrijheid, als de oorzaak van mijn gevangenschap.
- de agressie, eigenlijk niet voor hen bestemd, toen ik ontdekte dat het niet mijn kinderen waren die me op mijn plaats hielden, maar een systeem waarin vrouwen, alleen omdat ze vrouw zijn, niet én kinderen én een eigen, wat meer zelfgekozen bestaan kunnen hebben.
- de jaloezie, omdat zij wel verzorgd en vertroeteld werden en klein mochten zijn, en ik haast nooit.
- de schuldgevoelens over deze haat, agressie en jaloezie en de wanhopige pogingen die te verdringen en gewoon te blijven doen.
- de gevoelens van onmacht wanneer je volstrekt geblokkeerd bent om met je kinderen die dingen te doen die volgens je man horen: spelletjes, knutselen, enz.
- de woensdagmiddag-gevoelens.
- de ellende van de weekends op een flat.
- de vakanties.

Ik weet niet waarom het nu over is.

Ik weet alleen dat het bewust worden van mijn positie als moeder er wat mee te maken heeft: ik werd met geweld op mijn plaats gehouden en gaf dat geweld vanzelfsprekend door aan mijn kinderen.

Geen bevrijding van de vrouw zonder bevrijding van het kind.

Ik heb er niet voor gekozen om moeder te zijn, ik werd het, haast vanzelf, zoals veel andere vrouwen. Niet alleen omdat ik niet wist hoe het zat met voorbehoedsmiddelen, maar ook omdat het zo vanzelfsprekend was dat ik zou trouwen en kindertjes zou krijgen. Toen ik merkte dat ik zwanger was (op m'n zestiende) kwam ik niet op het idee dat ik niet behoefde te trouwen en moeder worden wanneer ik dat niet wilde. Het noodlot en mijn vriendje hadden ervoor gezorgd dat ik zwanger werd, dus werd ik moeder.

Het viel tegen. Als jong meisje, toen ik nog met poppen speelde, had ik een nogal teddyberig idee over kindertjes. Je kon ze knuffelen, te eten geven en als je genoeg van ze had dan legde je ze weg. Het drong toen nog niet tot me door dat je

kinderen niet weg kan leggen als je er genoeg van hebt, maar dat je er aan vastzit tot ze groot zijn. Je kan zelfs niet van je kind scheiden zoals je dat van een onzorgvuldig gekozen, of onherstelbaar uit de smaak geraakte echtgenoot kan.

Dus knoeide ik maar wat aan en knoei nog steeds. Toen ik ging scheiden had ik geen opleiding waar ik wat mee kon doen, ik moest praktisch bij het begin beginnen, zonder inkomen, zonder iemand die me kon helpen met mijn kind. Dat betekende bijvoorbeeld dat ik 's ochtends vroeg mijn kind moest verzorgen en naar zijn school brengen, en dat ik dan in nul minuten naar de andere kant van de stad moest racen waar mijn school begon. Dat ik na mijn school hem weer op moest halen, boodschappen moest doen, eten koken, hem verzorgen en 's avonds studeren. Dat kon allemaal net maar het hield niet over. Wanneer je met je kind maar één kamer hebt waar één raam in zit en waar je dus samen in leeft, is het niet makkelijk om te studeren. Elk moment word je uit je concentratie gehaald, omdat hij dorst heeft, de kat pest, al je boeken uit de kast gooit, in zijn broek kakt, met zijn voetje in een pot verf gaat staan, probeert het afwasmiddel op te drinken, om onduidelijke redenen begint te blèren, zijn vingertjes tussen de deur klemt, voortdurend op je schoot wil klimmen, en er weer af en dan er weer op en dan er weer af, een bus paneermeel van een plank af weet te wurmen die dan op de grond valt, waardoor hij zelf van schrik ook met stoel en al omflickert, kortom alle dingen doet die gezonde kindertjes doen. Met een beetje levendig kind van een jaar of wat in de kamer is het bijna niet mogelijk om langer dan vijf minuten achter elkaar aan het werk te zijn. Toch heb ik het gehaald, mijn studie, maar alleen omdat ik leerde me af te sluiten voor zijn eisen om aandacht wanneer ik dat nodig had.

Daar voelde ik me schuldig over, nog steeds. Ik ben erachter gekomen dat ik het geduld niet heb om met genoeg aandacht met hem om te gaan. Ik hou niet van kinderspelletjes. Ik ben niet zo dol op voorlezen en kwartetten en dat soort dingen. Ik ben ook niet zo verzorgend ingesteld. Mijn planten zweven steeds op de rand van de dood door uitdroging, mijn katten krijgen meestal pas eten wanneer ze schreeuwen en een schone bak wanneer ze ernaast kakken. Mijn zoon ging regelmatig de deur uit met kleren waar een scheur in zat omdat ik er niet op had gelet. Ik vond het eigenlijk zonde van mijn tijd om me met dat soort zaken bezig te houden, er waren zoveel interessantere dingen te doen. Ik stond nog aan het begin van mijn ontwikkeling, maar ik ontkwam er niet aan. De verantwoordelijkheid voor mijn kind was een ingebouwde voortdurende zorg. Hoe zwaar die woog merkte ik pas toen hij eens naar een kinderkamp met vakantie ging, en eindelijk de wekker in mijn hoofd ophield steeds op dezelfde tijden te rinkelen: opstaan je kind moet naar school, de deur uit, eten halen, naar huis, je kind komt zo thuis, ophouden met lezen hij moet naar bed.

Mijn zoon kon dat niet helpen, hij had me niet gekozen. Had hij die mogelijkheid wel gehad dan had hij terecht iemand anders gekozen. We waren op elkaar aange-wezen, we konden niet van elkaar af en vanuit die wederzijdse afhankelijke relatie tiraniseerden we elkaar. Misschien dat andere moeders die alleen hun kind moeten opvoeden dat heerlijk vinden, niets liever doen dan jam van de deurknoppen af vegen en nooit eens de neiging hebben om hun kinderen uit het raam te kieperen.

Ik wil ook niet zeggen dat het alleen maar ellende is, ik houd best van mijn zoon-
tje. Ik zou een goede vader geweest zijn voor hem. Ik bedoel 's avonds thuisko-
men, hem gepoetst aantreffen, even met hem spelen en hem naar bed brengen, en
dan de deur weer uit kunnen. En af en toe een weekendje met hem uit, zoals veel
vaders met hun kinderen doen.

Ik zou ook wel een goede part-time moeder zijn geweest denk ik.

Wanneer ik nu met mijn kind een tijd bij andere mensen ben die ook kinderen heb-
ben, gaat het uitstekend. Hij heeft dan ook andere mensen waaruit hij kan kiezen,
mensen die het wel leuk vinden om te kwartetten en de kinderen spelen vaak met
elkaar. Ik vind hem dan een ontzettend goed jong, praat graag met hem, vind het
fijn om hem te knuffelen, en omgekeerd vindt hij mij opeens ook veel aardiger.
Maar waar ik duidelijk ongeschikt voor ben gebleken is full-time moeder. En ik
vraag me af hoeveel moeders dat wél zijn en als ze het zijn in hoeverre het dan ten
koste gaat van hun eigen ontwikkeling. Ik vraag me af of het wel zo goed is voor
kinderen om aangewezen te zijn op één moeder, zelfs al is het een feministiese
moeder. Ik vraag me ook af of het feit dat ik een feministe ben zoveel uitgemaakt
heeft voor mijn kind, of hij het feminisme niet ondertussen vooral associeert met
mensen die altijd zo druk bezig zijn met vergaderen zodat ze geen tijd hebben om
met hem te spelen.

Ik denk langzamerhand dat we feminisme en het hebben van kinderen veel meer
moeten zien in de richting van voorwaarden scheppen die voor moeders en kinde-
ren goed zijn. Dus situaties waarin zowel moeders überhaupt ouders, maar vaders
hebben traditioneel gezien toch een ander soort verantwoordelijkheid dan vrou-
wen) als kinderen meer alternatieven hebben voor menselijk contact dan alleen
met elkaar, zodat het baren van kinderen niet vanzelfsprekend betekent jarenlange
alleen of met z'n tweeën gedragen verantwoordelijkheid. Voor ons, mijn zoon en
mij, komen die alternatieven te laat. Hij is al bijna af, en we hebben het er alle
twee nog redelijk vanaf gebracht. Nu hij ouder is en zelfstandiger, kunnen we veel
beter met elkaar opschieten dan vroeger. Als je alles bij elkaar optelt is het een
positieve ervaring voor me geweest, zeker niet alleen negatief. Maar als ik het
weer over kon doen zou ik wel in een veel vroeger stadium gaan zoeken naar al-
ternatieven voor mijn moederschap, of misschien had ik wel gekozen om geen kin-
deren te krijgen.

Een moeder met kleine kinderen heeft een van de drukste taken die er zijn.
Niet alleen moet haar aandacht voortdurend bij de kleintjes zijn, ook moet
zij een huishouden organiseren en uitvoeren, en dan heeft ze nog een man
waarmee ze een liefdesrelatie in stand houdt – en een liefdesrelatie gaat al-
leen echt goed als de partners tijd voor elkaar hebben, en van binnen rustig
genoeg zijn om zich in elkaar te verdiepen en om ontspannen te kunnen vrij-
en. Uit de stukken hiervoor is al gebleken dat er vrouwen zijn die dit alle-
maal wat veel van het goede vinden. Bovendien is het werk van een moeder
nooit klaar: als de vloer net schoongemaakt is wordt er geknoeid en je kunt

weer opnieuw beginnen. Ook kent ze geen vaste werktijden met daarna vrije tijd: veel kinderen eisen ook 's avonds en 's nachts nog aandacht en zorg. Moeders hebben niet altijd zo gespannen geleefd. Vroeger zag hun drieledige taak er anders uit. De liefdesrelatie met hun man was minder veeleisend, zie hiervoor in het stuk over seksualiteit, erotiek en liefde: het verschil tussen de 19e en 20e eeuw. Blijven nog over:

-Het huishouden. Alles gebeurde met de hand. Wasdag was een ramp, in onze ogen nu. De was werd nog in zijn geheel gestreken. Er waren geen huishoudmachines. De gezinnen waren groter dus er was meer vuil en er moesten enorme maaltijden klaargemaakt. De kolenkachels gaven bergen stof.

Door de mindere welvaart was het een hele toer met het huishoud- en kleedgeld uit te komen.

-Het moederschap. Hieraan werd in opvoedkundig opzicht minder hoge eisen gesteld. Alles wat onhandelbaar was aan een kind werd eruit geslagen of anderszins onderdrukt. Dat was toen 'gewoon'. Meisjes moesten al vroeg helpen. De oudsten hadden een groot aandeel in de zorg voor de kleintjes. Als de kinderen moeder in de weg liepen werden ze weggestuurd. Als de vloer net schoon was moesten de klompjes buiten uit. Kortom: het huishouden ging vóór de kinderen.

Tegenwoordig is alles anders. Het huishouden is door de andere huizenbouw, de invoering van talrijke machines (keukenapparatuur, centrale verwarming enz.) minder tijdrovend en vermoeiend geworden. Het moederschap zou, aangezien moeder tegenwoordig meer tijd en minder kinderen heeft, ook minder zwaar geworden moeten zijn, zou je denken. Maar dat is niet zo. Kinderen gaan vóór het huishouden. Deze verandering heeft te maken met dingen die vaak langs vrouwen heen gaan: bepaalde veranderingen in de wereld om hen heen. Wij noemen er twee: de opkomst van de middenklasse en die van de psychologie en daarmee van het schuldgevoel. De opkomst van de middenklasse leggen we niet uit: die kun je gewoon zien aan het feit dat de vraag naar geschoolde arbeid steeds groter wordt. Dit komt omdat de samenleving en de organisatie daarvan steeds ingewikkelder zijn geworden en de vraag naar allerlei vormen van specialisatie is toegenomen en nog steeds toeneemt.

Dit betekent dat kinderen niet meer op grote schaal kunnen worden 'doodgedrukt', want de samenleving heeft weinig meer aan mensen die als kind zo zijn behandeld dat hun verstandelijke vermogens, fantasie en energie zich nauwelijks nog kunnen ontwikkelen. Vroeger was dat wel nuttig. Hoe minder denkvermogen een fabrieksarbeider of mijnwerker had, des te kleiner was de kans dat hij zich zou verzetten tegen zijn onmenselijke 'werkkring'. Nu zijn er veel verstandige en evenwichtige mensen nodig, en de psychologie heeft inmiddels met veel onderzoeken en proeven uitgemaakt dat de ontwikkeling van denkvermogen enz. sterk wordt beïnvloed door de omstandigheden waaronder een kind opgroeit.

Het kind mag niet meer doodgedrukt. Niet voor niets wordt tegenwoordig alom gepropageerd dat kinderen moeten kunnen spelen, dat zij de kans

moeten hebben hun fantasie te ontwikkelen, dat zij niet geslagen mogen worden.

Toen kwam de kinderpsychologie en Spock was zijn profeet (en nog-niet eens de slechtste profeet, laten we eerlijk zijn). De boeken van Spock zijn internationaal een bestseller en een groot deel van de na-oorlogse moeders heeft Spock als de bijbel gebruikt. Spock is tegen 'dooddrukken'. Zijn boodschap is: het kind moet intact blijven. Het moet gelegenheid hebben voor zelfexpressie, het heeft recht op ontplooiing van zichzelf. Moeder is daarbij onontbeerlijk. Zij is voor Spock de schenkster van de elementaire warmte en liefde die een kind nodig heeft om op te groeien tot een evenwichtig mens, dwz. een mens dat de samenleving kan gebruiken. De moeder is bij Spock ondergeschikt aan het belang van het kind. Nu is Spock niet zo gek dat hij niet begrijpt dat moeders de opdracht om voortdurend liefde te geven af en toe wel eens over het hoofd kan lopen, in de praktijk. Hij vindt dan ook dat moeder niet álles hoeft te verdragen; als de kinderlijke zelfexpressie de vorm aanneemt van voortdurend in de modder zitten en die modder in huis brengen, mag ze ingrijpen. Maar dat mag ze alleen omdat haar slechte humeur een slechte invloed op het kind zal hebben, niet omdat het voor haar beter is. Bij Spock heeft de moeder, in tegenstelling tot het kind, geen rechten. Voor het geval moeder zegt: ik wil ook iets voor mezelf, heeft Spock een stok achter de deur: het kind wordt traumatisch. Als moeder schreeuwen al te vaak verbiedt ontnemt ze het kind zijn recht op zelfexpressie en dat kan tot ernstige psychische schade leiden. En dat willen moeders niet, natuurlijk, dat hun kind opgroeit tot een neurotisch mens. Spock houdt, tenslotte, geen rekening met het huishouden. Recht op zelfontplooiing en zelfexpressie betekent nl. ook dat het kind de hele dag in de modder moet kunnen spelen als het daar zin in heeft, dat het met zijn handen moet kunnen eten, enz. Dat moeder de boel moet schoonmaken is niet meer dan haar taak, ook als het vaak moet. En dat is ook niet zo erg, ze zal het er graag voor overhebben dat haar kind geen neurotisch mens wordt... Kinderen gaan vóór het huishouden.

De meeste moeders proberen manmoedig de door Spock belichaamde, moderne ideeën over opvoeding te volgen.

Zij proberen Jantje net zo lang te laten schreeuwen tot ze er echt niet meer tegen kunnen. Meestal hebben ze dan te lang gewacht en te veel van hun zenuwen gevraagd en snauwen ze Jantje toch af, of geven hem een klap. En ze voelen zich schuldig. Ook als ze niet bij elke klap denken 'weer een trauma erbij' voelen ze zich toch schuldig. Want het kind heeft recht op zijn vuil, zijn lawaai, zijn gezeur; het heeft immers recht op zelfexpressie en ontplooiing?

Dit schuldgevoel is alleen voor moeders weggelegd. Zij staan er immers alleen voor, de hele dag. Vader werkt. Als hij thuiskomt speelt hij een half uur met de kinderen en daarover hoeft hij geen schuldgevoel te hebben. Misschien helpt hij zelfs wel met de afwas, zodat moeder tegen hem niet kan klagen over hoe zwaar haar dag is geweest.

We zeiden al dat Spock niet de ergste profeet van de kinderpsychologie is. Wat te zeggen van de TV-serie 'Kijken naar kinderen'? De moraal daarvan was dat als het kind lekker zit te verven en moeder onderbreekt het omdat het mee naar huis moet (het eten moet immers op) er echt iets onvergeeflijk fout in de kinderziel gaat.

En zo is ondanks het feit dat het huishouden makkelijker is geworden, de taak van de vrouw die moeder is toch verzaamd: kinderen gaan voor het huishouden, de man heeft recht op aandacht en liefde en seks en gaat dus ook voor, en het huishouden moet tussendoor. Maar huishouden = organiseren. Hou kun je organiseren als rommel, vieze vingers, moddervoeten enz. zijn toegestaan en je man verwacht dat het thuis gezellig is, als hij 's avonds komt? Hoe kun je je man uitleggen dat kinderen leuk zijn en dat het gezellig is de hele dag met ze te 'spelen', maar dat het élke dag moet en dan wel eens minder leuk is?

En zo tobben ze voort, de moeders: lief voor de kinderen, aantrekkelijk voor hun man, het huis gezellig ingericht en zonder vuil. Vaak lukt het niet. En dan voelen ze zich schuldig: Jantje afgebekt, onaantrekkelijk want geen tijd om haar te wassen of naar de kapper te gaan, moe en geen zin in vrijen: hoe kunnen ze dat 'goed' maken?

Het moederschap concentreert zich rond het schuldgevoel. Hierbij staat het kind centraal (de eerste keuze, waarom moet dat eigenlijk?). Het kind móet gelukkig worden, gelukkiger dan alle andere kinderen en de hele verantwoordelijkheid hiervoor ligt bij jou.

In het ergste geval neemt dit de vorm aan van totale opoffering en wegcijfering van de moeder onder het motto: 'het overschot van 't mager voeder nam zij tot zich die goede moeder'. In het feminisme hoeft die opoffering niet meer, want gelukkig hebben wij de slogan:

'wat goed is voor de moeder is goed voor het kind'.

Je hoeft nu alleen nog maar te verdedigen dat wat je doet werkelijk goed is voor jezelf, je bewustwording, je ontplooiing, je identiteit en noem maar op. Het kind profiteert daar vanzelf van mee.

Een andere feministische uitlaatklep om het schuldgevoel te verminderen is: ik voel mij idioot schuldig dat ik mijn kind dit allemaal aandoe, maar o.k., ik zie het schuldgevoel onder ogen en neem het op me. Dit lijkt heel aardig, maar werkt in de praktijk niet zo goed omdat het kind bijna altijd het schuldgevoel verpakt als agressie toch op zijn hoofd krijgt. Schuldgevoel is nu eenmaal een rot soort van gevoel en het is erg moeilijk om het te hantieren of rustig te laten zitten of gewoon te voelen, zonder er maar gauw iets mee te doen.

Je kunt ook proberen om het kind minder centraal te stellen: het is mijn kind en natuurlijk heb ik allerlei verantwoordelijkheden van voeden en opvoeden en zo, maar alle kinderen worden groot en alle aardige mensen die ik ken zijn min of meer neurotisch, dus laten we maar niet meer tobben. Ik hou van haar en ze krijgt te eten en verder zoekt ze het later dan zelf maar uit. Nu hoef je gelukkig niet meer alles absoluut goed te doen, je hoeft alleen maar op te passen dat je het niet extreem verkeerd doet.

Waarom helpt dit allemaal nu niet? Waarom blijf ik me schuldig voelen tegenover het kind ook als alles goed gaat? Ik denk dat dat komt omdat het kind niet weg-denkbaar is. Als je iets wilt voor jezelf of als je iets wilt bedenken voor jezelf moet je het kind weg-denken. Dat doe je dan voor een uur, of een dag, of een maand, je neemt beslissingen zonder het kind ergens bij de argumenten te plaatsen. Je kunt er zelfs voor uit huis weglopen of het kind uit huis doen. Maar als je klaar bent met nadenken of beslissingen nemen staat het opeens weer voor je neus met een gezicht van 'ik ben er ook nog' en zegt, zoals mijn dochter van drie op het ogenblik dagelijks en letterlijk tegen me zegt als ze me 's avonds een paar uur ziet: 'jij bent mijn moeder'. Toen ik haar niet had was ik niet vrij omdat ik haar wilde hebben en nu ze er is ben ik niet vrij omdat ik rekening met haar moet houden. Om zelf iets te kunnen moet ik haar steeds wegdenken, gevolg schuldgevoel. Echt wegdenken kan niet, gevolg frustratie. En daartussen moet je dan iets met je moederschap.

Goed, dat is zo, maar met schrik bedenk ik dat er nog een kant aan de zaak zit, nl. hoe je je schuldgevoel uitbuit. Iedere moeder heeft een hoeveelheid schuldgevoel ten opzichte van haar kind, meer of minder, en iedere moeder lijdt eronder. Het is reëel, het hoort erbij, je accepteert het.

Maar je kunt je schuldgevoel ook als exkuus gebruiken om beslissingen te ontwijken. In dat geval neem je in werkelijkheid de beslissing niet omdat angst voor de gevolgen of angst voor onzekerheid in je bestaan of angst voor eenzaamheid je weerhoudt. Je ontkent de angst en zegt: ik neem die beslissing niet want ik zou me te schuldig voelen tegenover mijn kind. Voorbeeld: ik neem nu geen baan want mijn kinderen zijn nog klein; wat ook kan betekenen: ik ben doodsbang voor de maatschappij buiten de muren van mijn huis.

Parallel: ik kan niet van mijn man weglopen, want wat moet hij zonder mij, ik ruïneer zijn bestaan enz. Terwijl in werkelijkheid (misschien niet uitsluitend, maar voor een groot genoeg deel om onder ogen te zien) angst voor

eenzaamheid of angst voor sociale afkeuring of angst om zonder mannelijke goedkeuring te leven of angst voor schuldgevoel je weerhoudt.

Als zo vaak gaat het weer om het balanceren in het midden: niet de angst ontkennen, maar ook niet het schuldgevoel onder tafel te werken. Beide laten bestaan en blijven voelen en niet rationaliseren met elkaar: een hoogstandje. Geen wonder dat het ons zo vaak niet lukt.

Oppervlakkig gezien heeft mijn moeder niet te klagen. Ze heeft een (groot) huis, een hulp in de huishouding, een fikse alimentatie en een vermogentje achter de hand, ze hoeft niet meer voor de kinderen te zorgen want die zijn het huis uit, ze hoeft niet te werken en doet dat ook niet. Volgens socialistische normen hoort mijn moeder bij de uitbuitende klasse, ze is een kapitalist, ze leeft van aandelen, wordt dus onderhouden door meerwaarde scheppende arbeiders. En toch kloppen er wat dingen niet.

Mijn moeder is heel jong getrouwd, met haar eerste vriendje, ze was zwanger van mijn broertje, maar dat hinderde niet, want ze wou toch trouwen. Ze had een opleiding voor secretaresse, maar omdat mijn vader voldoende verdiende en zij voor hem en kind wou zorgen heeft ze haar werk opgegeven. Mijn vader werd directeur van een familiebedrijf, opgezet met het geld uit erfenis. Mijn moeder was dus direktteursvrouw.

In het begin schijnt ze wel gelukkig geweest te zijn, ik kan me nog wel herinneren dat ze veel lachte, later niet meer. Toen zat ze vaak te huilen op de slaapkamer omdat mijn vader had gezegd dat ze geld verkwistte door te veel te kopen.

Wanneer mijn moeder een jurk wou kopen, moest ze eerst mijn vader overtuigen dat ze hem nodig had. Tenzij ze iets op het huishoudgeld kon beknibbelen, maar ik wist dat ze daar moeite mee had. Ze had altijd het gevoel dat uitgaven voor haarzelf van de kinderen af zouden gaan. Trouwens, ze kreeg haar huishoudgeld niet per maand, maar elke keer als het op was moest ze nieuw geld vragen. Ik heb bijna nooit meegemaakt dat ze geld kreeg zonder de opmerking 'hoeveel heb je nou weer nodig' of 'is het alweer op'. Af en toe barstte ze tegen hem uit, of hij wel wist hoe duur zijn biefstuk was geworden, of hoeveel de wasserij kostte, maar dat interesseerde hem niet. Hij had het druk met zaken dus heeft nooit de inkopen gedaan. Met sinterklaas kreeg ze theedoeken en pannen of een koffiemaalmasjiene.

Ik weet nog dat ze toen wij klein waren de donderdag voor zichzelf reserveerde, ze ging dan wat romannetjes kopen en kocht een zak bonbons voor zichzelf. Toen wij, mijn broer en ik groot genoeg waren om te merken waar ze de sjokola verstopte, hield ze er mee op. Lezen op donderdag deed ze ook steeds minder, we moesten vaak met het huiswerk geholpen worden, en als we uit school kwamen verwachtten we dat ze er zou zijn.

Mijn moeder heeft nog eens overwogen om weer aan het werk te gaan, maar daar was iedereen tegen. Het beroep van secretaresse heeft niet genoeg status voor een direktteursvrouw, en bovendien, wij waren lastige kinderen, vroegen een boel aandacht. We vonden het een afschuwelijk idee dat ze zou gaan werken, begrepen ook niet waarom, ze had toch genoeg te doen?

Ze had aan mij een weinig solidaire dochter, ik weigerde om meer te doen dan

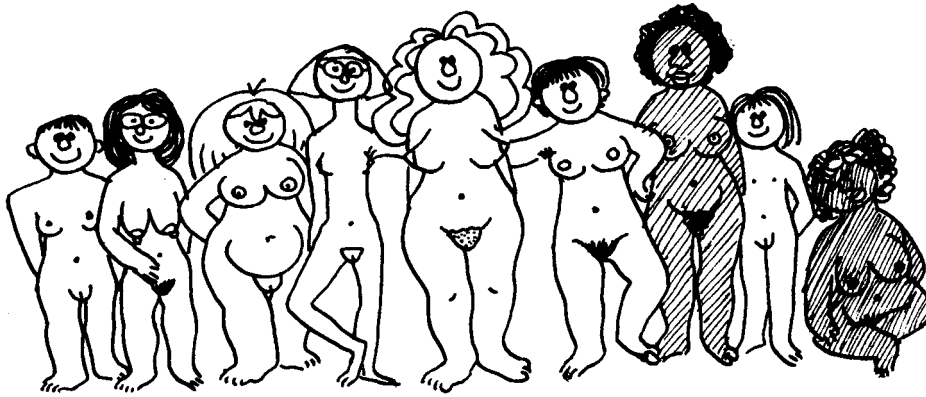
mijn twee broertjes die ook niet af hoefden te wassen. En wat mijn vader deed, thuiskomen en zuchten: 'wat heb ik het druk gehad is het eten nog niet klaar alweer rode kool' kon ik ook, ik vond dat ik recht had op mijn verzorging net als mijn vader en mijn broers. Bovendien hadden we een hulp in de huishouding, dus deed ik niets, ruimde mijn kamer niet op, maakte mijn bed niet op, deed geen boodschappen, gooide mijn vuile kleren op een stoel zonder me ooit af te vragen hoe het kwam dat er de volgende dag weer schone lagen. Als ik een keer kookte maakte ik een luukseschoteltje om mijn vader een plezier te doen, als mijn moeder kookte was er altijd wel iemand die kankerde.

Ik denk dat het mis is gegaan tussen mijn vader en haar toen ze hoe langer hoe meer een sloof werd, ze liep hele dagen in het huis rond in een uitgezakte huishoort, kankerend over de rommel die we achterlieten. En zondags had ze altijd migraine, of een reumatische aandoening, of ze viel van de trap, en altijd, altijd overspannen ondanks de waanzinnige overdoses kalmerende pilletjes.

Als mijn vader zakenvrienden mee naar huis nam kankerde ze, in plaats van het stralende vrouwtje te zijn dat in een sjarmant japonnetje klaar stond met de cocktails in de huisbar. Ik denk dat dat wel het belangrijkste was, ze had de stijl niet om een direktteursvrouw te zijn, ze deed te weinig aan de public relations.

Na twintig jaar huwelijk verdween mijn vader 's nachts naar een vriendinnetje dat twintig jaar jonger was dan zij, en kwam 's ochtends een schoon overhemd halen en klaagde als er een knoopje af was. Mijn moeder heeft toen maar de scheiding ingediend, mijn vader is met de vriendin getrouwd. Mijn moeder zit nu alleen in het grote huis, de kinderen hebben haar niet meer nodig, ze heeft bijna geen vrienden. Haar diploma's zijn verouderd.

Ik heb mijn moeder gehaat om haar onbenulligheid, haar domheid, haar onvermogen om mijn leven te begrijpen, jaren lang heb ik haar niet willen zien. De laatste tijd praten we weer wat, toen ik haar vertelde dat ik in een vrouwengroep zat en probeerde om zelfstandig te worden vertelde ze mij dat ze heel in het begin van haar huwelijk een vriendin had gehad die haar had aangeraden om met haar kind (mij) bij mijn vader weg te gaan, op een kamer te gaan wonen en overnieuw beginnen te met haar leven. Ze wilde wel, maar durfde niet, niemand van de kennissenkring zou het hebben begrepen, ze zou het alleen hebben moeten doen. Ze werd zwanger van haar tweede en derde kind en de vriendin trouwde en verdween. Mijn moeder heeft dertig jaar lang niet anders gedaan dan haar man en haar kinderen verzorgen en er niets aan overgehouden dan een leeg huis. Waarmee ik maar zeggen wil dat we niet te makkelijk moeten zeggen dat vrouwen uit de hogere klasse niet onderdrukt zijn omdat ze een eigen auto hebben of een hulp. Mijn moeder hoorde bij de hogere klasse omdat ze met mijn vader getrouwd was, nu ze dat niet meer is hoort ze eigenlijk nergens meer bij. Ik geloof niet dat ze ooit nog eens op de barricaden zal gaan voor het recht op abortus, of gelijke rechten voor de vrouw. Ze kan zich niet voorstellen dat het de moeite waard is voor vrouwen te vechten, ze heeft geen zelfrespekt, hoe zou ze andere vrouwen moeten respekteren. Ik denk niet dat we iets aan haar hebben voor de beweging - inderdaad - ze is burgerlijk, ze is egoïsties, ze is onbruikbaar, ze is op. Maar ze is wel een van de vele voorbeelden van vrouwen die onderdrukt zijn, gewoon, omdat ze vrouw zijn.

En daarna...

Als je ze dan hebt afgeleverd, je kinderen, dan ben je klaar. Dat is een gek gevoel. Je hebt gedaan wat je moest doen, en wat je wou doen: kinderen krijgen en groot brengen, en dan opeens is er niets meer.

Een man gaat in zijn eigen situatie, zijn werk, door, maar de vrouw ervaart na alle gezinsdrukke een leegte. Misschien heb je kleinkinderen. Bij hen beleef je weer iets van dat oude gevoel.

Maar wat verder? De kleinkinderen zie je niet zo vaak en de kinderen hebben hun eigen leven. Veel van wat je in die lange jaren van moederschap en huishouden hebt geleerd is nutteloos geworden. En dan ga je jezelf overbodig voelen. Alles wordt grijs. Je zou misschien willen werken, maar je hebt onvoldoende opleiding om meer dan tijdelijk verkoopster in de Sinterklaasdrukke te worden. Of je voelt je niet meer zo fit. Dat vindt iedereen heel gewoon. Dat heet 'de overgang' en dat horen alle vrouwen te hebben, dus daarin is niemand geïnteresseerd.

De oudere vrouw mag zich eigenlijk niet meer laten horen en niet meer laten zien. Net als de vrouw met 'vrouwenkwaaltjes' (alleen het woord al!), net als een lelijke vrouw. De onzichtbaarheid die ze maatschappelijk altijd al heeft gehad, dringt haar bewustzijn nu met volle kracht binnen. Wie ben ik, en vooral: wat ben ik? Deze situatie van de vrouw, die waarin ze is geslaagd voor haar eksamen 'seksobject, echtgenote en moeder' is, ook in de vrouwenbeweging, de minst bekende. Er wordt niet gepraat over het 'stille leed'. Misschien schamen vrouwen zich wel voor het ouder worden, net zoals ze zich schamen voor hun vrouwenkwaaltjes...

Bij de oudere vrouw heeft de onzichtbaarheid van de vrouw haar toppunt bereikt. Eindelijk weet ze 'zeker' dat ze niets voorstelt. Ze durft niet bij haar man, niet bij haar kinderen en niet bij haar dokter aan te komen, en verder kent ze niemand meer. En niemand kent haar.

Het valiumspreekuur.

Al jaren ben ik vrij depressief, heb daar echter voortdurend verschrikkelijk tegen gevochten. Gewoon omdat ik me schaam dat ik wat men noemt een slappeling ben en toch al een enorm minderwaardigheidscomplex heb. Over de oorzaken hiervan wil ik hier niet ingaan. Vorig najaar was het zo erg geworden, dat ik de zin van het leven niet meer zag. De hele dag zat ik te bedenken of ik de moed zou kunnen vinden (al noemt men zelfmoord dan laf) er op één of andere manier een eind aan te maken. Niemand, die dit niet zelf heeft meegemaakt kan begrijpen wat een geestelijke marteling dit is, temeer daar ik niet geloof ooit tot deze daad te kunnen komen. Eindelijk de moed gevonden om aan de huisdokter, die ik pas had, omdat de vorige veel te vroeg was overleden door de grote inzet voor zijn patiënten, om psychiatrische hulp te vragen. Deze gaf mij gelukkig direkt. Zeer gespannen maar toch blij met het vooruitzicht mij volledig te kunnen uitspreken, maakte ik een afspraak. Twee uur na de afgesproken tijd was ik aan de beurt. Bij het volgende gesprek moest ik mijn antwoord nog afmaken, als hij al aan de volgende vraag bezig was.

dr. Gaat u zitten. Wat is er aan de hand?

ik Ik heb geen zin meer in het leven.

dr. Dus u was liever dood?

ik Ja.

dr. Hoe oud bent u?

ik 53 Jaar.

dr. Hoe is het met de menstruatie?

ik Dat ben ik al drie jaar kwijt.

dr. Hoe oud is uw man?

ik Ook 53.

dr. Wat doet hij?

ik Machinist bij de N.S.

dr. Hebt u kinderen?

ik Eén dochter, maar die werkt sinds anderhalf jaar in Gelderland.

dr. Hoe is uw man voor u?

Zonder op antwoord te wachten hij weer: U bent overgevoelig en daar is op uw leeftijd niets aan te doen. Terwijl hij al zat te schrijven zei hij: Ik zal u iets geven waarvan u opgewekt wordt, dat wilt u zeker wel? Of hij aan een kind vroeg of het een snoepje wilde. Binnen twee minuten stond ik buiten met een recept voor 168 gele tabletjes. Als een geslagen hond in plaats van opgelucht, ben ik naar huis gegaan. De tabletjes waren wel opwekkend, maar ik kon er niet mee leven, want had totaal geen ontlasting en een kurkdroge mond en keel. Mijn gewicht nam snel toe. Na 6 weken was ik terugbesteld. Ik ben dan ook al niet iemand, die eerder gaat, om niet voor ouwe zeur te worden aangezien. Bij het tweede bezoek vertelde ik mijn bevindingen. Zulks doe ik kort en bondig dus veel verg ik niet van zijn tijd. Ik moest dezelfde tabletten toch blijven innemen, maar hij gaf mij er een grote zak zepillen bij, om naar de WC te gaan. Nog gedeprimeerder ging ik naar huis. 53 Jaar en dan iedere morgen zitten knoeien met zepillen, die óók nog geen geweldi-

ge uitwerking hadden. Binnen 8 weken was ik 4 kilo aangekomen. Ook niet iets om erg gelukkig mee te zijn. Weer na 6 weken was ik op mijn manier flink en zei dat ik met deze medicijnen echt niet kon leven. Toen kreeg ik capsules (Sinequan 25mg) Die hadden geen enkele gunstige invloed. 's Morgens had ik een nare pijn boven in mijn hoofd waar ik bang van was. Ondanks mijn mededeling bij het volgende bezoek, dat er geen verbetering was, moest ik het er toch maar mee blijven doen. Volgende bezoek weer wat nadrukkelijker gezegd dat ik nog net zo depressief was. Hebt u wel eens blauwe tabletten gehad, vroeg hij. Nee. Hup, snel een recept geschreven voor valium 10. Hiermee ben ik nu weer 3 maanden bezig. Het haalt niets uit dan dat ik er goed op slaap. Dat geeft echter ook geen voordeel, want 's morgens voel ik me geestelijk en lichamelijk een wrak, iets dat ik al jaren had! 's Avonds voel ik me nog het beste. Als ik me enigszins hebbelijk voelde, nam ik niets in, zodat ik al een aardig voorraadje heb. Misschien is het nog ergens goed voor.

Dit is het verhaal van psychiatrische behandeling van iemand, die in een angstwekkende psychische nood verkeerde. Als mijn vroegere dokter nog geleefd had, zou ik na mijn eerste bezoek al naar hem zijn teruggegaan, omdat hij mij al 20 jaar kende en me serieus nam. Nu ik echter een piepjonge nieuwe huisdokter heb, heb ik dat niet gedurfd, omdat patiënten met psychische klachten toch niet serieus genomen worden. Ik blijf met grote tegenzin naar deze man lopen, om toch altijd iets te hebben, een zekere angst om gek te worden en de wetenschap dat ik wanneer ik niet meer ga, en het wordt weer zo ondragelijk, niet weer een verwijskaart durf te gaan vragen. Bij ieder bezoek sta ik binnen 1 minuut buiten de deur, nadat ik meestal 1 à 2 uur heb zitten wachten ondanks een afspraaktijd. Ook andere patiënten in de wachtkamer klagen steen en been, behalve geloof ik diegenen, die voor de neurologie komen. Eind september loop ik nu een jaar bij hem, en steeds wilde ik de buitenwereld toch zo graag laten weten, op welke manier een dergelijke specialist zijn enorme honorarium verdient.

Dit hoofdstuk dient als voorbeeld hoe men opgeleid wordt in de psychiatrie en de psychologie. Het is een uittreksel uit 'Noyes Modern Clinical Psychiatry'. 'Hoofdstuk 23 - Niet normale wijze van reageren op de overgangperiode.

Wat zijn de factoren, die maken dat men op een niet normale wijze reageert op de overgangperiode.

1. Leeftijdsfactoren. Driemaal zoveel vrouwen als mannen reageren op de overgangperiode op de niet normale wijze, bovendien begint bij de vrouw deze periode als zij achter in de 40 is en bij de man als hij achter in de 50 is. Overgangperiode – afname van werking van voortplantingsorganen, vermindering van hormonale uitscheiding. Dit feit op zichzelf is niet zo belangrijk, de psychologische gevolgen wel.

2. De persoonlijkheid en leefgewoonten. Beschrijving en opsomming van karaktertrekken: De persoon is vaak een rustig, zorgzaam, eerlijk en niet opdringerig iemand met een nogal nauwgezette, onveranderbare mening over wat goed en wat kwaad is. Ze is meestal mild van aard, onderdanig, gevoelig voor stemmingen en gevoelens van ande-

ren, heeft zelf weinig gevoel van eigenwaarde en voelt zich schuldig. Agressieve impulsen zijn met moeite verdrongen en op het seksuele gebied gaat het onbevredigend. Interessegebieden zijn beperkt, ontspanning wordt weinig gezocht en contact met anderen is er weinig.

3. Factoren in omgeving. Men moet zich aanpassen aan nieuwe situaties. Men komt tot het besef dat vroegere dromen en wensen niet meer vervuld kunnen worden, het hoogtepunt is voorbij. Het feit dat er geen kans meer bestaat om oude fouten te herstellen of nieuwe successen te bereiken maakt dat men zich gefrustreerd voelt, het verhoogt het gevoel van onzekerheid. Er is een grote angst de fysieke aantrekkelijkheid te verliezen.

In onze cultuur wordt veel waarde gehecht aan jeugd, schoonheid, sex, dit maakt het verwerken van die problemen extra moeilijk.

Sommige vrouwen hebben een diep gekoesterde wrok die in depressie en zelfhaat tot uiting komt. De patiënte voelt dat ze niet meer nodig is.

Uitingsvormen - Degenen die zich in zo'n overgangperiode bevinden voelen zich vaak diep bedroefd, angstig, schuldig en nietswaardig. Men heeft weinig zin om iets te doen, voelt zich hulpeloos en het zelfvertrouwen kwijnt weg. De huilbuien zijn niet van de lucht, ze kan zich moeilijk meer concentreren.

Als de toestand verergert begrijpt men de dingen vaak verkeerd en krijgt men angstige fantasieën: men voelt zich verantwoordelijk voor het lot van anderen. Zij heeft afgrijselijk geknoeid, zegt ze; nu heeft ze het lot dat ze verdient, waar ze bevreesd voor is en smeekt om genade. Er is geen afwijking waar zo vaak zelfmoordpogingen in voorkomen als deze.

Oorzaak van de uitingsvormen en de verklaring – Volgens de psychoanalyse ontstaat deze depressieve toestand door het tegen beter weten dwangmatig vasthouden van bepaalde doelen en persoonlijke bindingen, ze kan haar wensen die niet te bereiken zijn niet meer opgeven:

- de wens iets waard te zijn, gerespecteerd te worden en niet onbelangrijk en minderwaardig.

- de wens sterk te zijn, superieur en zeker, en niet zwak en onzeker.

- de wens goed te zijn en lief te hebben en niet agressief en vol haat.

Het konflikt en de spanning tussen deze hoop en hun tegengestelde verwerkingsmogelijkheden maakt dat men depressief wordt.

Behandeling - Het is beter de patiënt in een inrichting op te nemen, omdat pogingen tot zelfmoord vaak voorkomen.

Eerst moet de fysieke toestand verbeteren.

Elektroshock-therapie is de meest effectieve manier bij het behandelen van de overgangsdepressie. Meestal krijgt de patiënt 12 tot 20 elektroshocks. Na deze kuur kunnen antidepressieve middelen gegeven worden. De herstellende patiënt zal vaak diepe dankbaarheid tonen voor de geboden geruststelling en hulp.'

Gedichten

- - -

Wie hoort mij nog?
wie verstaat mij?
ik roep, ik schreeuw, ik gil, ik stamp
maar meestal zwijg ik
want wie hoort mij?

Ik heb mijn naam verloren
uit een rijdende auto
nu zoek ik alle werelden af

wie mij gekend heeft
kende slechts ogen
en geurige delen
maar ik werd niet benoemd
ik werd niet genoemd

- - -

In de armen van een man
heb ik mijn eigen dromen

een man is altijd heel ver weg
hij wandelt in de ruimte
waar geen vrouw een vrouw is
hij denkt aan lichaamsdelen
hij denkt in de ruimte van zijn eigen fantasie

- - -

Ik heb mijn moeder liefgehad
Toen ben ik haar gaan haten
Zij leerde mij het lopen niet
Benam mijn mond het praten

- - -

Ik ben een zomer doorgedroomd
van dagen en van nachten

Half bij zinnen vervul ik mijn lot
dat is -
Ik zie je zitten als een verschijning als
een doem, hangend in de lucht, de
gevelwand doorwevend. Jij zult heersen
over de materie. Over mij.

Je rug is nadenkend en vol gewroet - je
spiegelblik beheerst de verten

- - -

Ik, de vrouw

Ik kan niet aan
wat ik zelf ontketend heb

Ik heb de vrijheid
alleen te gaan, te staan
waar ik wil
maar ik heb géén bescherming

De man trekt zich terug op zichzelf
hij zoekt de creatie
in zichzelf, en uit zichzelf
in zijn eigen gedachten
vanuit zijn eigen denken

De vrouw als noodzakelijke last
als onontkoombaar
zijn uitbraaksel
in haar neerspuwend
haar als een remmende alledaagsheid
met zich meeslepend

Ik, de vrouw wordt achtergelaten
als een bal
als een leven
in zichzelf besloten.

- - -

waar bleef mijn liefde
waarmee ik zo kwistig
heb gegoten

ik besprenkel mijn kinderen
met de druppels
van vergoten tranen
uit een leeggelopen kruik

- - -

Uit het paradijs verdreven

Nu ben ik dan zover
ik wilde kennen, weten
Zo wordt een mens een vrouw
Heb ik dat wel begrepen?

Ik kan niet meer terug
Er is geen vóór, geen achter
Van vrouw ben ik nu mens
Voorbij is het verwachten

Al struikelend moet ik gaan
Het smalle pad van het lijden
Ik kan niet blijven staan
Zal ik dat eens begrijpen?

- - -

mijn vaders -
ik had er velen -
hebben mij niet verstaan

O vaders!
waarom had gij geen oor
om mij te beluisteren

nu bespeel ik
mijn kinderen
met mijn klaagzang

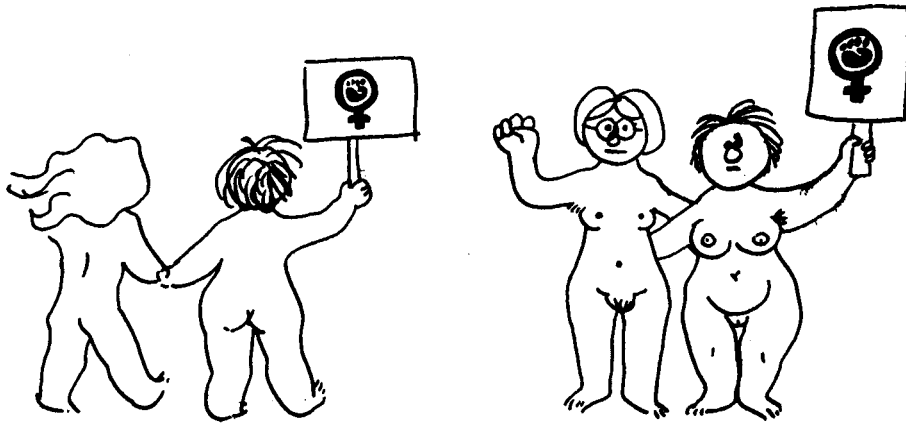
- - -

Op de bodem van jullie ziel
ben ik
met jullie dagelijkse zaken
heb ik niets te maken

Voor jullie hel en hemel
ben ik
met aardse zaken
heb ik niets te maken

Achter jullie traan en lach
sta ik
maar met jullie zaken
heb ik niets te maken

De vrouwenbeweging

Tot slot een paar dingen over de vrouwenbeweging.

De 'Vrouwenkrant', waarin het grootste deel van de in dit boekje opgenomen artikelen is verschenen, is gemaakt door de Amsterdamse vrouwenpraatgroepen. Deze praatgroepen zijn ontstaan in navolging van dergelijke groepen in de Verenigde Staten. Het idee waar zulke groepen van uitgaan is dat vrouwen altijd het contact met hun emoties hebben behouden en dat dat in wezen hun sterkste punt is (al worden ze via die emoties ook onderdrukt). Als vrouwen hun emoties met elkaar delen zullen uit die emoties ideeën ontstaan en uit die ideeën actie.

En zo hebben wij het ook geprobeerd. Er zijn kongressen gehouden, waar vrouwen uit het hele land samenkwamen om over zichzelf en elkaar te praten. Het Vrouwenbevrijdingsfront heeft een aantal prikakties gehouden. Er is een telefonische hulpdienst Vrouwen bellen vrouwen (020-250150), waar getraïne amateurs verhalen aanhoren, proberen wat steun en verheldering te bieden en eventueel naar betrouwbare instanties doorverwijzen.

Er is een Vrouwenhuis gekraakt, een reusachtig pand dat behalve een ontmoetingspunt voor vrouwen - er is een café, je kunt er goedkoop eten - ook mogelijkheden biedt om van alles in te organiseren. Er worden kursussen gegeven - timmeren, elektriciteit, karate, yoga - en discussie-avonden gehouden, er is een beroepskeuzespreekuur en op zolder zit De Bonte Was.

Adres: Nwe. Herengracht 95, Amsterdam. Telefoon: 020-252066.

In het laatste artikel wordt een overzicht gegeven van wat het feminisme nu eigenlijk inhoudt. Er zijn verschillende stromingen in het feminisme. De vrouwen die in de praatgroepen werken en het vrouwenhuis hebben gekraakt vertegenwoordigen een stroming die zich niet in de eerste plaats bezighoudt met directe veranderingen (crèches, gelijke lonen, abortus) in de maatschappij zoals die nu is, maar die eerst vrouwen tot elkaar en tot zichzelf wil

brengen om na een bewustwordingsproces over wat er eigenlijk met hen gebeurt, tot inzicht te komen over waar je nu eigenlijk moet beginnen de samenleving te veranderen. Het spreekt vanzelf dat allerlei vrouwen tot verschillende inzichten komen, afhankelijk van hun persoonlijkheid en hun positie in de samenleving. Wij hopen dat iedereen op haar eigen wijze aan het werk gaat, óf in een van de bestaande organisaties (Dolle Mina, MVM, de vrouwengroepen van de vakbonden en politieke partijen, Vrouwenbelangen), of zelf iets opricht met andere vrouwen waarin zij kan werken aan iets wat zij zelf belangrijk vindt in een sfeer waarin zij zich thuisvoelt.

Vrouwenbeweging is de verzamelnaam voor alle vrouwen en groepen van vrouwen die zich bezighouden met het feminisme. Feminisme is de overtuiging dat vrouwen achtergesteld zijn bij mannen, in allerlei opzichten: economisch, maatschappelijk, cultureel en psychisch.

Dat zijn een boel grote woorden, waarmee we maar willen zeggen dat vrouwen bijna altijd en overal achter de man aankomen. Het feminisme is ontstaan toen, in de vorige eeuw, vrouwen in de Verenigde Staten tot de ontdekking kwamen dat zij de rechten die zij voor neger-slaven trachtten te veroveren, voor een deel niet eens zelf hadden. Zij kwamen tot het inzicht dat ze werden onderdrukt door mannen.

Wij vinden dat nog steeds. Met onderdrukking bedoelen we dat je je in een situatie bevindt waarin een ander macht over je heeft, dwz. dat hij in staat is je zijn wil op te leggen en dat ook elk moment dat hem dat zint, doet. Feministen bedoelen met onderdrukking meestal twee dingen. Het ene is de directe onderdrukking van een vrouw door een man. Het tweede is de minder duidelijk in het oog lopende onderdrukking: de dwang die van de door de mannen geregelde en beheerste samenleving uitgaat om vrouwen bepaalde dingen te laten doen en andere te laten. In het laatste geval is er dus niet duidelijk sprake van een persoon die macht over je heeft, maar meer van een situatie waarin je machteloos bent als je niet doet wat er van je verlangd wordt. Die laatste 'onzichtbare' onderdrukking wordt vaak structurele onderdrukking genoemd.

Over onderdrukking door mannen.

Onderdrukking bestaat als iemand of een groep mensen macht heeft over iemand anders of een andere groep mensen (de onderdrukten). Macht hebben betekent dus niet dat je iemand de hele dag koeioneert, het betekent dat als iemand niet doet wat je wilt, je in staat bent hem of haar te dwingen je zint te doen. Die dwang varieert van puur lichamelijk geweld tot kleine pesterijen, van onthouding van liefde tot je zwart maken achter je rug, van genegeerd worden tot weggestuurd worden, enz. Als groep zijn de mannen oppermachtig over vrouwen. De kranten schrijven voornamelijk over de daden van mannen, evenals de geschiedenisboeken, en inderdaad zijn het de mannen die de politiek, de economie, de cultuur, de kunst en de wetenschappen

maken. Ondertussen zorgen de vrouwen voor het natje en het droogje van de mannen zodat die, onbelemmerd door 'onbelangrijke' zaken als huishouden en hun kinderen verzorgen, hun grote daden kunnen volbrengen.

Individueel heeft een man macht over een vrouw:

- Hij is lichamelijk sterker.

- Hij heeft een - hoge of lage - positie in de samenleving, met een vastomlijnd pakket van rechten en plichten en een salaris, en daaraan ontleent hij zekerheid: hij kent zijn plaats. Zij zit, als ze met hem getrouwd is, thuis. Ze heeft geen andere zekerheid dan de zijne. Ze is van zijn salaris afhankelijk. Als ze wel werkt heeft ze meestal een lagere positie dan de man(nen) met wie ze omgaat, met minder verantwoordelijkheid en een lager salaris. Ze ontleent aan haar werk dus minder zelfrespekt, maar ook minder zekerheid: ze gaat toch trouwen, of werkt tot er een kind komt.

Als ze - een uitzondering - een goeie baan heeft, zijn haar promotiekansen minder gunstig dan die van de mannen en krijgt ze toch niet de waardering die mannen krijgen, tenzij ze harder en beter werkt dan die mannen (maar dan zit ze weer met hun afgunst).

- Een man is (meestal) financieel onafhankelijk, een vrouw is meestal financieel afhankelijk.

- Hij is een wezen met een eigen seksualiteit, zij niet. Zij is seksueel meestal afhankelijk van hem. In onze samenleving is seks nu eenmaal gekoppeld aan de penis en dus aan de man. Seks = coitus (=neuken), al het andere is voorspel of naspel, in elk geval spel, niet 'echt.' Meestal geeft een man de toon aan in bed, er gebeurt wat hij wil. Zij volgt hem. Buiten bed is de man de versierder, een vrouw is afwachtend (als ze op de versiertoe gaat is ze al gauw een slet, maar als ze niet wil vrijen een trut.) Kijk maar naar de eerste de beste speelfilm. Veel meer dan kreunen bij het genot dat hij haar schenkt, doet ze meestal niet.

- Als een man maatschappelijk overwicht heeft, heeft hij tegenover zijn vrouw ook vaker gelijk. Hij kan beter argumenteren, omdat hij in zijn werk geleerd heeft zakelijk te praten. Zij is gevoelsmatiger en lijkt daarom 'verward.' Staat hij op verlies in een gesprek dan zegt hij: 'Doe niet zo emotioneel.' Zij kan tegenover zijn gevoel van maatschappelijke zekerheid niet een vergelijkbaar zelfvertrouwen opbrengen, en daarom denken ze dan allebei dat hij van bepaalde dingen meer afweet.

- In het huishouden doet de man niet mee, of hij helpt je. In het eerste geval geeft hij je het gevoel dat het huishouden voor hem te onbelangrijk is, of dat hij er recht op heeft dat jij voor hem werkt (hij verdient tenslotte geld voor jou). Helpt hij wel, dan doet hij meestal een paar vaste klussen (afwassen, stofzuigen, boodschappen doen), zodat hij verder niet over het huishouden hoeft mee te denken. Dikwijls zijn dat dan ook nog de werkjes die het meest zichtbare resultaat opleveren, zoals timmeren of koken (het zogenaamde afromen van het huishouden: hij pikt de dankbaarste werkjes in).

- Tegenover de kinderen staat een man in ongeveer dezelfde positie als tegenover het huishouden. Jij zit er de hele dag mee en als je uit je humeur

raakt hebben de kinderen daaronder te lijden. Hij speelt 's avonds een half uurtje met ze en is een toffe vader - de kinderen zijn dól op hem.

Dit zijn maar een paar voorbeelden. Er bestaan nog talloze andere situaties waarin mannen, zonder daar speciaal moeite voor te hoeven doen, macht over je hebben of je een gevoel van machteloosheid (= minder waardevol dan hij) kunnen geven.

Om misverstanden te voorkomen: dit betekent niet dat we vinden dat mannen niet onderdrukt zijn. De meeste feministen krijgen, juist omdat ze zich met onderdrukking bezighouden, meer oog voor de manier waarop in de samenleving bepaalde groepen mannen andere groepen mannen onderdrukken. Wij vinden ook dat die mannenonderdrukking veel te maken heeft met de manier waarop in onze samenleving vrouwen worden onderdrukt; maar dat wordt een volgend boek.

Waarom worden vrouwen door mannen onderdrukt?

- Omdat het leuk is iemand te onderdrukken. Dat klinkt flauw, maar macht is nu eenmaal iets waarvan iedereen wel eens wil proeven, vooral als je zelf ook weer onderdrukt bent. Wij denken dat het gezin voor in hun werk onderdrukte mannen een uitlaatklep is: in het gezin zijn zij de baas en kunnen zij eens iemand - hun vrouw - onderdrukken.

- Omdat mannen het prettigste werk voor zichzelf hebben opgeëist. Zelfs bij de bosjesmannen is het zo dat de mannen op jacht gaan (spanning en avontuur, afgewisseld met lange rustperiodes), en de vrouwen de tent schoonhouden en de grond bewerken (saai routinewerk). De mannen die in onze samenleving saai routinewerk moeten doen zijn al een eeuw aan het vechten voor meer zeggenschap, betere betaling en meer zekerheid; vrouwen vinden het nog steeds vanzelfsprekend dat ze het voor niets doen.

- Economische uitbuiting. Vrouwen doen onbetaald de verzorging van man en kinderen. Mannen verzorgen, voor geld, de maatschappelijke produktie en alles wat daarmee samenhangt. Zo houden zij de economie op gang. Als vrouwen geen huisvrouw meer zouden willen zijn, zou alles vorstelrijk in de soep lopen: mannen zouden minder tijd hebben om te werken, omdat ze hun eigen huishouden zouden moeten doen; en er zou een overschot komen aan vrouwelijke, grotendeels ongeschoolde werkkrachten. Kortom: onze economie berust er voor een deel op dat de helft van de mensheid (de vrouwen) voor niks werkt.

- Emotionele uitbuiting. Mannen werken voor de kost en doen dat in een keiharde samenleving. Om dat te kunnen volhouden moeten ze zelf ook een beetje keihard worden, en onverschillig, vooral onverschillig voor anderen. Dan komen ze 's avonds thuis en daar wacht de liefde, in de vorm van hun vrouw. Hij heeft overdag zijn emoties verdrongen, zij niet. Willen ze elkaar liefhebben, dan moet dat vooral op basis van haar warmte, haar emoties en haar inlevingsvermogen. Mannen hebben de emoties van vrouwen nodig om

nog een beetje mens te kunnen blijven. Dat is nog een reden dat vrouwen in huis moeten blijven en geen opeisende activiteiten buiten de deur mogen hebben: ze moeten emotioneel vrij zijn om hun man te kunnen steunen.

Waarom worden vrouwen nog steeds onderdrukt?

Omdat het de hele geschiedenis door zo is geweest, mannen en vrouwen eraan gewend zijn, niemand zich afvraagt of het anders kan - en het kan ook haast niet meer anders -, omdat de hele samenleving erop is ingericht. Dit wil natuurlijk niet zeggen dat elke pasgeboren baby al weet hoe hij of zij zich als man of vrouw moet gedragen. Elk individu moet alles nog leren. Bij vrouwengedrag hoort passiviteit, verzorging, emotionaliteit, afhankelijkheid, ondergeschiktheid. Bij mannengedrag activiteit, ondernemingslust, zelfstandigheid, voor je laten zorgen, zakelijkheid.

Je rol leer je passief en actief. Passief: je ziet niet anders om je heen, je leeft het voorgeleefde voorbeeld na. Actief: als je niet aan het voorgeschreven gedrag beantwoordt, kom je in botsing met je omgeving. Je wordt bedreigd met vervelende dingen: slaag, onthouding van liefde (moeder is verdrietig), niet meer mogen meedoen. Dit hele leerproces is op jonge leeftijd vrijwel voltooid: kinderen op de kleuterschool vergissen zich nog wel eens, maar op de lagere school spelen de jongens niet meer met poppen en giechelen de meisjes. En zo is het rolgedrag weer voor een generatie lang gewaarborgd.

Als je eenmaal volwassen bent en denkt: ik wil het toch anders? Dan kom je in moeilijkheden met jezelf omdat je ontzettend veel dingen die je hebt geleerd moet afleren en het niet zonder meer duidelijk is waarmee je de zo ontstane leegte in jezelf moet opvullen; je moet helemaal op eigen kracht uitvinden wat je dan eigenlijk wilt. Bovendien kom je in moeilijkheden met andere mensen: ze begrijpen je niet langer want je bent anders dan anderen. En als je het te gek maakt komt er weer, net als vroeger, dreiging: dreiging van afgekeurd te worden, buitengesloten, helemaal alleen komen te staan, dreiging van vernedering en agressie. Je gaat behoren tot de categorie 'mensen met afwijkend gedrag,' je bent niet normaal meer.

Waarom is het feminisme toch ontstaan?

Je kunt je afvragen waarom vrouwen toch sinds een eeuw bezig zijn in opstand te komen. Wij denken dat dat komt omdat vrouwen meer mogelijkheden hebben gekregen, zonder dat hun rol als vrouw, dus op het gebied van seks, moederschap en verzorging, is veranderd. Er worden steeds meer tegenstrijdige eisen aan hen gesteld. Vrouwen mogen ruiken aan de maatschappij en proberen zich daar te handhaven, maar intussen wordt nog steeds van ze verwacht dat ze de lieve moeder, de aantrekkelijke minnares zijn, zorgzaam voor iedereen, nooit iets opeisend voor zichzelf. Dat geeft onzekerheid, verwarring, en woede.

Het werd te erg. Ondanks alle beloften over gelijke rechten zijn we nog zelfs niet baas in eigen buik.

Praatgroepen, een vorm van verzet

Er zijn verschillende manieren om iets met die onzekerheid en woede te doen. Een ervan is een 'vrouwenpraatgroep.' Dat is een groep van acht à tien vrouwen, die een avond per week bij elkaar gaan zitten en vertellen over wat ze hebben beleefd.

Iedereen mag evenveel praten in zo'n groep. Veelpraters wordt af en toe het zwijgen opgelegd. Wat verteld wordt, wordt niet bekritiseerd, maar geanalyseerd: wat is aan deze beleving persoonlijk en wat heeft te maken met het feit dat je een vrouw bent? De ervaring heeft geleerd dat in die praatgroepen een enorme bevrijding ontstaat: heb jij dat ook? Verder dat je ontdekt dat dat probleem van jou niet zo bijzonder is: andere vrouwen hebben op hun manier en met andere mensen dezelfde problemen.

Het feit dat vrouwen bij elkaar zijn, elkaar gaan waarderen en serieus nemen, betekent iets heel geweldigs: voor het eerst zijn de leden van de minderheidsgroep die vrouwen vormen in contact met elkaar.

Samen gaan ze uitmaken wat ze van hun traditionele vrouwenrol fijn vinden en willen houden, en wat ze rot vinden en willen afschaffen.

Na een jaar wordt zo'n praatgroep opgeheven. Je bent uitgepraat met die negen andere vrouwen maar je hebt een boel geleerd. Vrouwen die een praatgroep achter de rug hebben vergeten nooit meer wat daar plaats viel. Ze gaan er vaak iets mee doen. Het Vrouwenhuis in Amsterdam is er een voorbeeld van. De Bonte Was een ander.

Het zijn kleine initiatieven (gezien op de vrouwelijke bevolking van Nederland van bijna zeven miljoen), maar het begin is er, en... de eerste loodjes wegen het zwaarst!

